

**IZVJEŠTAJ
ISTRAŽIVANJA O
ONLINE NASILJU I
GOVORU MRŽNJE
ONLINE PREMA LGBTI
OSOBAMA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

Sanja Ramić

**Izvještaj istraživanja o online nasilju i govoru mržnje online
prema LGBTI osobama u Bosni i Hercegovini**

Sarajevo, 2024.

Edicija *Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra*

Broj izdanja: 99

Naslov: *Izveštaj istraživanja o online nasilju i govoru mržnje online prema LGBTI osobama u Bosni i Hercegovini*

Autorica: *Sanja Ramić*

Urednica: *Azra Tabaković Kedić*

Recenzent: *Darko Pandurević*

Tehnički urednik: *Matej Vrebac*

Lektura: *Ena Hasečić*

Prelom i dizajn: *Filip Andronik*

Štampa: *Blicdruk*

Tiraž: *100*

Izdavač: *Sarajevski otvoreni centar*

Za izdavača: *Emina Bošnjak*

Ovo djelo je dano na korištenje pod licencom [Creative Commons Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 4.0 međunarodna](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

**SARAJEVSKI
OTVORENI
CENTAR**

Publikacija je izrađena uz podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost Sarajevskog otvorenog centra i nužno ne odražava stavove USAID-a niti Vlade Sjedinjenih Američkih Država.

Sanja Ramić

**IZVJEŠTAJ ISTRAŽIVANJA O ONLINE NASILJU
I GOVORU MRŽNJE ONLINE PREMA LGBTI
OSOBAMA U BOSNI I HERCEGOVINI**

Sarajevo, 2024.

ISBN 978-9958-536-98-4

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 60984582

SADRŽAJ

UVOD	7
1 GOVOR MRŽNJE I ONLINE NASILJE: GRANICE I SLOBODA IZRAŽAVANJA	9
1.1 Definisanje govora mržnje	10
1.2 Granice slobode izražavanja i govora mržnje	12
1.3 Online nasilje: definicija i karakteristike	13
2 MEĐUNARODNI I DOMAĆI PRAVNI OKVIR	16
2.1 Međunarodni pravni okvir	16
2.2 Pravni okvir i institucionalni mehanizmi u Bosni i Hercegovini	22
3 ONLINE PORTALI I DRUŠTVENE MREŽE	30
4 ISTRAŽIVANJE ONLINE NASILJA I GOVORA MRŽNJE PREMA LGBTIQ+ OSOBAMA U BOSNI I HERCEGOVINI	32
4.1 Metodologija istraživanja	32
4.1.1 Ograničenja istraživanja	35
4.2 Ključni rezultati istraživanja	37
4.2.1 Neadekvatan zakonodavni okvir	37
4.2.2 Visoka prevalenca govora mržnje i online nasilja prema LGBTIQ+ osobama	39
4.2.3 Psihološke posljedice i strategije preživljavanja	45
4.2.4 Nedostatak javne svijesti	46
4.2.5 Nedovoljni mehanizmi zaštite od govora mržnje i online nasilja	47
ZAKLJUČAK	49

PREPORUKE I MJERE ZA UNAPREĐENJE ZAŠTITE OD GOVORA MRŽNJE I ONLINE NASILJA PREMA LGBTIQ+ OSOBAMA U BOSNI I HERCEGOVINI	53
LITERATURA	61
O AUTORICI I UREDNICI	64
O SARAJEVSKOM OTVORENOM CENTRU	66

UVOD

U današnjem digitalnom dobu, sloboda izražavanja na internetu predstavlja ključni element demokratskog društva, omogućavajući široku participaciju i razmjenu ideja. Međutim, ova sloboda često se zloupotrebljava za širenje govora mržnje i online nasilja, posebno prema ranjivim društvenim grupama kao što su LGBTIQ+ osobe. Bosna i Hercegovina suočava se sa izazovima nedovoljne zaštite LGBTIQ+ zajednice od online nasilja i govora mržnje, što se dodatno komplicira fragmentiranim, neprilagođenim i nejasnim zakonodavnim okvirom, uključujući neadekvatnu provedbu navedenog, kao i nedostatkom efikasnih institucionalnih odgovora.

U Bosni i Hercegovini digitalna sfera postala je plodno tlo za izražavanje netolerancije i mržnje prema LGBTIQ+ osobama, često skrivene iza anonimnosti i potpomognute nedovoljnom (samo)regulacijom digitalnih platformi. Ovaj fenomen nije samo lokalni, već globalni izazov sa kojim se suočava cijeli svijet. Dok se sa jedne strane promovišu prava i slobode i potpuno uživanje istih, s druge strane javljaju se pitanja o granicama slobode izražavanja i potrebi za adekvatnom zaštitom od nasilja i diskriminacije.

Online nasilje i govor mržnje prema LGBTIQ+ osobama često idu ruku pod ruku u online prostoru, stvarajući okruženje koje može biti izazovno i opasno za LGBTIQ+ zajednicu, ali istovremeno služi kao platforma za podršku, aktivizam i borbu za prava i izvan online prostora.

Jedan od ključnih uzroka ovakvog nasilja leži u anonimnosti koju internet pruža, što počiniocima daje osjećaj sigurnosti, superiornosti i nekažnjivosti.

Također, nedostatak adekvatnog zakonodavstva i institucionalnih mehanizama za suzbijanje govora mržnje na društvenim mrežama i online platformama doprinosi širenju ovih pojava. Iako su neki tehnološki giganti uveli politike i alate za borbu protiv online nasilja i govora mržnje, često su one nedovoljno rigorozne ili se ne primjenjuju dosljedno. Nedostatak uređivačke politike online portala te začarani krug prijava i procesuiranja govora mržnje nadležnim tijelima dodatno utiče na činjenicu nekažnjivosti.

Općenito, istraživanja pokazuju visoku prevalencu govora mržnje i online nasilja protiv LGBTIQ+ osoba u Bosni i Hercegovini¹, posebno usmjerenih prema seksualnoj orijentaciji i rodnim identitetima. S tim u vezi, ovo istraživanje analizira različite aspekte online nasilja i govora mržnje prema LGBTIQ+ osobama, pokušavajući odgovoriti na nekoliko pitanja:

- Na kojim online platformama se najčešće javljaju online nasilje i govor mržnje,
- Analizira da li su počinitelji/ice poznate i bliske osobe žrtava ili anonimne;
- Utvrđuje koje vrste govora mržnje i online nasilja LGBTIQ+ osobe najčešće doživljavaju i kojim subjektima najčešće prijavljuju;
- Identifikuje ostale relevantne pokazatelje koji mogu poslužiti kao koristan input u formulisanju daljnjih institucionalnih i zakonskih izmjena te pružanja zaštite i pravde.

Kroz ovo istraživanje, nastoji se pružiti dublje razumijevanje ovog problema i formulirati smjernice za kreiranje preporuka ka relevantnim institucijama sa ciljem unapređenja zaštite i prava LGBTIQ+ osoba.

1 Vijeće Evrope, *Mapiranje odgovora na govor mržnje u Bosni i Hercegovini, Izvještaj o situacionoj analizi i mapiranju*, 2022.

GOVOR MRŽNJE I ONLINE NASILJE: GRANICE I SLOBODA IZRAŽAVANJA

Govor mržnje načelno podrazumijeva svaki vid komunikacije koji zagovara, podstiče, širi, promovira i/ili opravdava mržnju, nasilje i diskriminaciju prema osobi ili grupi osoba na osnovu njihove rase, etničke pripadnosti, nacionalnog porijekla, vjere, invaliditeta, seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili drugih karakteristika. Govor mržnje često uključuje upotrebu pogrdnih izraza (npr. psovke ili pežorativni termini koji služe da se određene osobe ili grupe osoba dehumaniziraju na osnovu njihovog identiteta), prijetnje, podsticanje na nasilje, širenje laži, stereotipa i drugih dezinformacija kako bi se naštetilo osobi ili grupi osoba, ponižavajuće komentare, te korištenje simbola ili slika kao izraza mržnje ili diskriminacije prema određenoj grupi.

Važno je naglasiti da govor mržnje nije zaštićen slobodom govora, te je vrlo bitno balansirati između zaštite slobode govora i zaštite od diskriminacije i nasilja. Shodno tome, izražavanje različitih mišljenja, kritika ili diskusija o religijskim, političkim ili socijalnim temama, korištenje satiričnih ili umjetničkih izraza koji mogu provocirati ili kritizirati određene ideje ili društvene norme, izražavanje vjerskih uvjerenja, političkih ili filozofskih stavova, čak i ako su ti stavovi kontraverzni ili se ne slažu sa stavovima drugih, općenito se ne smatraju govorom mržnje, pod uslovom da se njima ne poziva ili ne podstiče na nasilje ili diskriminaciju prema osobi ili grupama.

Govor mržnje u kontekstu online nasilja predstavlja ozbiljan problem koji se pojavljuje na različitim online platformama, uključujući društvene

mreže, forume, blogove, te uključuje širenje uvredljivih, diskriminatornih i ponižavajućih poruka usmjerenih prema pojedincima ili grupama na osnovu njihove rase, vjere, etničke pripadnosti, seksualne orijentacije, pola, invaliditeta ili drugih ličnih karakteristika.

1.1 Definisanje govora mržnje

U međunarodnom pravu ne postoji jedinstvena, općeprihvaćena definicija govora mržnje. Definicije i pravni okviri za govor mržnje razlikuju se, što dodatno komplikuje borbu protiv ovog fenomena. Radna i najčešće korištena definicija govora mržnje je ona Vijeća Evrope koje definiše govor mržnje kao „sve oblike izražavanja koji šire, raspiruju, podstiču ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući netoleranciju izraženu agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom, diskriminaciju i neprijateljstvo prema manjinama, migrantima i ljudima imigrantskog porijekla.”²

Akcioni plan Ujedinjenih naroda iz 2019. godine definiše govor mržnje kao „svaku vrstu govorne ili pisane komunikacije ili oblik ponašanja koji napada ili koristi pežorativni ili diskriminatorni jezik prema osobi ili grupi na osnovu vjere, etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, boje kože, porijekla, spola ili drugog faktora identiteta.”³

U posljednje vrijeme, govor mržnje obuhvata i govor koji je usmjeren u cilju proizvođenja mržnje i netrpeljivosti u online sferi, a sve češće ovaj pojam obuhvata i netrpeljivost prema različitom političkom i drugom mišljenju, kao i nacionalnom i društvenom porijeklu. U svrhu definisanja i pojašnjavanja govora mržnje u online prostoru značajno je napomenuti Dodatni protokol uz Konvenciju o cyber kriminalu Vijeće Evrope, kojim se govor mržnje

2 Preporuka br. R (97) 20 Komiteta ministara državama članicama o „govoru mržnje“, dostupno na: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680767bfe>

3 Vidjeti više na: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_EN.pdf

definiše kao „svaki pisani materijal, svaka slika ili svako drugo predstavljanje ideja ili teorija kojima se zagovara, promovira ili podstiče mržnja, diskriminacija ili nasilje protiv pojedinaca ili grupa, zasnovano na rasi, boji kože, porijeklu ili nacionalnom ili etničkom porijeklu te vjeri, ako se koristi kao povod za bilo koji od ovih faktora.”⁴

Na nivou Evropske unije, oblici govora mržnje koji su kažnjivi definisani su Okvirnom odlukom o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije krivično-pravnim sredstvima: javno podsticanje na nasilje ili mržnju prema grupi osoba ili članu takve grupe na osnovu rase, boje kože, porijekla, religije ili uvjerenja, ili nacionalnog ili etničkog porijekla; širenje ili distribucija materijala koji podstiču navedeno ponašanje; javno opravdavanje, negiranje ili umanjivanje zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina kada takvo ponašanje može podstaći nasilje ili mržnju prema grupi ili članu grupe.⁵

Na neophodnost adekvatnog odgovora na govor mržnje ukazuju i ostali akti Evropske unije kao što su Preporuka u borbi protiv govora mržnje⁶, Inicijativa Evropske komisije kojom se Vijeće poziva na usvajanje odluke o uvrštavanju govora mržnje kao krivičnog djela u članu 83. (1) Ugovora o funkcioniranju Evropske unije,⁷ usvajanje Akta o digitalnim uslugama u julu 2024. godine.⁸

4 Dodatni protokol uz Konvenciju o cyber kriminalu koji se odnosi na kriminalizaciju djela rasističke i ksenofobne prirode koja su počinjenja putem kompjuterskih sistema, Vijeće Evrope, 2003. (ETS No.189), dostupno na: <https://rm.coe.int/168008160f>

5 Okvirna Odluka Vijeća 2008/913/PUP od 28. novembra 2008. o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kaznenopravnim sredstvima, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l33178>

6 Preporuka CM/Rec (2022)16(1) Komiteta ministara država članica u borbi protiv govora mržnje, dostupno na: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680a67955>

7 Komunikacija Komisije Evropskom Parlamentu i Vijeću: Uključivija Europa koja štiti: proširenje popisa područja kriminaliteta u EU-u na govor mržnje i zločine iz mržnje, COM/2021/777, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0777>

8 Više vidjeti na: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act_hr

Također, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima zahtijeva od država da zabrane svako zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje.⁹ Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije poziva države da proglase zakonom kažnjivim svako širenje ideja zasnovanih na rasnoj superiornosti ili mržnji, podsticanje na rasnu diskriminaciju, kao i sve činove nasilja ili podsticanja na takva djela protiv bilo koje rase ili grupe osoba druge boje ili etničkog porijekla.¹⁰

1.2 Granice slobode izražavanja i govora mržnje

Ključni izazov kod definisanja govora mržnje leži u postavljanju granica slobode izražavanja. Preoštre mjere protiv govora mržnje mogu uzrokovati samooograničavanje građana u iznošenju opravdanih kritika društva. Također, može doći do smanjenja kvaliteta demokratskih procesa jer se ljudi mogu obeshrabrati da slobodno komuniciraju i razmjenjuju ideje. Dok sloboda izražavanja podrazumijeva pravo pojedinca da slobodno iznosi svoje stavove i ideje, govori koji podstiču mržnju ili diskriminaciju mogu ozbiljno ugroziti društvenu koheziju i individualna prava. Zato je ključno razumjeti i definisati granice između slobode izražavanja i govora mržnje kako bi se osiguralo da pravne norme adekvatno štite sve članove/ice društva. Zakonodavstvo ne može unaprijed sankcionisati određeni govor, već se fokusira na posljedice koje govor mržnje može izazvati, čak iako ne vodi nužno fizičkom nasilju. Nasilni govor mržnje, koji direktno podstiče na nasilje prema ugroženim grupama ili pojedincima/kama, predstavlja krivično djelo i zahtijeva brzu reakciju pravosudnih organa.

Važan kriterij za analizu govora mržnje je njegov intenzitet i oštrina, gdje intenzitet zavisi od namjere da se nanese šteta i od realnih efekata tog govora. To je

9 Član 20, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, dostupno na: <http://www.mhrr.gov.ba/pdf/medunarodnipakt%20b.pdf>

10 Član 4, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, dostupno na: <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/05bosniak/BRacialdiscrimination.pdf>

ključno, posebno za pravosuđe, pa je potrebno razlikovati ekstremni govor mržnje od onog koji nije, jer to može imati implikacije na zakonsku dozvoljenost. Uvredljivi izrazi sami po sebi nisu nužno govor mržnje; ključna je motivacija iza tih izraza. Ukoliko se uvrede odnose na konkretne specifične lične karakteristike bez šireg društvenog konteksta, ne radi se o govoru mržnje. Međutim, kada uvrede i psovke proizlaze iz predrasuda i stereotipa prema određenoj grupi, možemo govoriti o govoru mržnje. Govor mržnje uvijek cilja na lične karakteristike ili specifične osobine ugrožene grupe, kao što su rasa, pol, etnička pripadnost, nacionalnost, religija, seksualna orijentacija i drugi faktori identiteta.

1.3 Online nasilje: definicija i karakteristike

Online nasilje postaje sve prisutnije, predstavljajući vrstu nasilja koja se odvija putem interneta. Definisanje online nasilja predmet je akademskih i teoretskih rasprava te se može opisati kao namjerni, eksplicitni čin koji se događa online, usmjeren na drugu osobu, uključujući uvrede ili prijetnje putem interneta i digitalnih komunikacija, ili kao upotrebu digitalnih tehnologija (interneta i mobilnih telefona) s ciljem uznemiravanja, povređivanja, ponižavanja i nanošenja štete.¹¹

Online nasilje obuhvata širenje uvredljivih komentara, prijetnji i distribuciju sadržaja koji podstiče mržnju prema određenim grupama ili pojedincima. Anonimnost i brza distribucija sadržaja putem društvenih mreža dodatno otežavaju praćenje i suzbijanje ovakvih aktivnosti. Danas je gotovo nemoguće pronaći osobu ili organizaciju koja nije prisutna na nekoj društvenoj mreži, što povećava rizik od zloupotrebe, uključujući širenje govora mržnje.

Osobine interneta koje pogoduje širenju govora mržnje uključuju globalnu dostupnost, anonimnost, interaktivnost i decentralizovanu strukturu, što otežava regulaciju. Internet portali, često povezani sa društvenim mrežama, korisnicima omogućavaju izražavanje mišljenja, ali i širenje govora

¹¹ Dinić, B, *Digitalno nasilje*, Novi Sad, RS: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2022.

mržnje putem komentara. Odgovornost za sankcionisanje i kontrolu govora mržnje leži na moderatorima tih portala i vlasničkoj strukturi društvenih mreža, koji su dužni da reaguju na prijetnje i pozive na nasilje.

Vrlo često su događaji koji polarizuju javnost, poput povorke ponosa, katalizatori za govor mržnje, posebno prema manjinskim grupama.¹² Kada se mediji intenzivno bave takvim događajima, online sfera bilježi povećanu aktivnost korisnika koji često koriste pogrdne izraze, optužbe, uvrede i jezik koji se može smatrati govorom mržnje.

Ključne karakteristike online nasilja su sljedeće:¹³

- Prostor dešavanja: Nasilje se događa u online prostoru, preko digitalnog, odnosno elektronskog medija, i u vezi je s upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija.
- Interpersonalna dinamika: Digitalno okruženje karakterizira specifična interpersonalna dinamika gdje su osobe sklonije neadekvatnom ponašanju elektronski nego pri direktnom susretu *licem u lice*.
- Namjera: Kod nasilnika postoji namjera da nanese štetu drugome.
- Akt: Postoji čin ili ponašanje kojim se nanosi šteta nekome ili je izvjesno da će se nanijeti šteta.
- Repetitivnost: Digitalno nasilje ne mora nužno biti repetitivno, ali najčešće jeste.
- Stalna dostupnost: Digitalno nasilje se može dešavati 24 sata dnevno, u bilo koje doba dana i noći, i nije vezano uz neki prostor.

12 Vijeće Evrope, *Mapiranje odgovora na govor mržnje u Bosni i Hercegovini, Izvještaj o situacionoj analizi i mapiranju*, 2022.

13 Dinić, B, *Digitalno nasilje*, Novi Sad, RS: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2022, 39 (bilj.10)

- Anonimnost: Mogućnost anonimnosti je jedna od karakteristika digitalnog nasilja.
- Veća publika: Digitalno nasilje omogućava i obezbjeđuje veću publiku.
- Trajnost akta: Kada se neki sadržaj postavi na internet ili pošalje drugoj osobi, teško može biti trajno uklonjen. Postoji opcija zahtjeva za uklanjanjem sadržaja, ali nema garancije da sadržaj već nije snimljen i sačuvan, te da se ne može dalje dijeliti.
- Dehumanizacija žrtve: Zbog online komunikacije, nasilnik nije u prilici vidjeti reakciju žrtve, što može dovesti do dehumanizacije žrtve.

Ove karakteristike čine online nasilje specifičnim i različitim od tradicionalnog nasilja, te ga izdvajaju kao posebnu vrstu nasilja, a ne kao samo još jedan način ili formu nanošenja štete, odnosno podvrste tradicionalnog nasilja.¹⁴ S obzirom na to, naglašena je potreba za posebnim pristupom u razumijevanju i suzbijanju online nasilja, uključujući propisivanje kao posebnog krivičnog djela. Online nasilje koje se manifestuje kao govor mržnje može imati ozbiljne dalekosežne posljedice, koje mogu biti emocionalne, socijalne, akademske i profesionalne prirode. Emocionalne posljedice najčešće uključuju anksioznost, depresiju i osjećaj beznađa kod žrtava.¹⁵ Socijalne posljedice mogu dovesti do izolacije, povlačenja iz društvenih aktivnosti i smanjenog samopouzdanja.¹⁶ Online nasilje može utjecati na profesionalnu reputaciju i karijeru.¹⁷ Na društvenom nivou, govor mržnje podstiče netrpeljivost i predrasude, stvarajući polarizovano i neprijateljsko okruženje. To može dovesti do fizičkog nasilja i drugih oblika zlostavljanja.

14 Ibid.

15 Intervjui sa predstavnikom/com LGBTIQ+ zajednice o iskustvima sa govorom mržnje i online nasiljem.

16 Ibid.

17 Ibid.

MEĐUNARODNI I DOMAĆI PRAVNI OKVIR

2.1 Međunarodni pravni okvir

Međunarodni standardi naglašavaju da prava koja ljudi uživaju van interneta moraju biti zaštićena i na internetu, s posebnim naglaskom na pravo na privatnost i slobodu izražavanja.

Sloboda izražavanja je osnovno ljudsko pravo zagarantovano brojnim međunarodnim i regionalnim aktima, uključujući član 19. **Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima**¹⁸, član 10. **Evropske konvencije o ljudskim pravima** (EKLJP), ranije navedene članove 19. i 20. **Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima**, te član 5. **Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije**¹⁹.

18 Član 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima: „Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; ovo pravo obuhvata i pravo na slobodu mišljenja bez uznemiravanja i slobodu da traži, prima i širi informacije i ideja putem bilo kojeg medija i bez obzira na granice”, dostupno na: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/cnr.pdf

19 Član 5. Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije ističe da države članice osuđuju svaku propagandu i organizacije zasnovane na rasnoj superiornosti ili mržnji i obavezuju se na hitne mjere za ukidanje takve diskriminacije. Obavezuju se da kriminaliziraju širenje rasističkih ideja, zabranjuju organizacije koje podstiču rasnu diskriminaciju i sprečavaju javne vlasti da promoviraju rasnu diskriminaciju. Također se obavezuju da zabrane rasnu diskriminaciju u svim oblicima i osiguraju jednaka prava za sve, uključujući politička, građanska, ekonomska, socijalna i kulturna prava, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial>

Najvažniji regionalni dokument je **Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda**, čijim članom 10. je zagarantovana sloboda izražavanja. Iako eksplicitno ne zahtijeva zabranu govora mržnje, stav 2. člana 10. sadrži uslove za ograničenje slobode izražavanja (što, ustvari, znači zabranu govora mržnje), onda kada govor nije takvog intenziteta da negira vrijednosti Konvencije. Ograničenje mora biti propisano zakonom, mora postojati legitiman cilj i mora biti neophodno u demokratskom društvu. Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) je u svojoj praksi uspostavio stav prema kojima se iz zaštite člana 10. isključuju svi oblici izražavanja koji uključuju govor mržnje ili negiranje osnovnih vrijednosti koje Konvencija garantuje, što je utemeljeno na članu 17. Konvencije koji zabranjuje zloupotrebu prava zajamčenih ovim dokumentom.

Sudska praksa ESLJP dodatno utvrđuje standarde. Sud nije dao jedinstvenu definiciju govora mržnje, ali je kroz niz presuda odredio faktore za odlučivanje o zabrani govora mržnje, uzimajući u obzir ciljeve govornika, sadržaj govora, kontekst, profil meta govora mržnje, publicitet i potencijalni utjecaj izjave, te prirodu i težinu sankcija. Kroz svoje presude razvio je ključne principe koji pomažu u razumijevanju kako se prava LGBTIQ+ osoba mogu zaštititi u online okruženju. Presude poput *Beizaras and Levickas v. Lithuania* (2021) naglašavaju važnost zaštite prava LGBTIQ+ osoba od govora mržnje i diskriminacije.²⁰ Sud je direktno razmatrao pitanja govora mržnje. Iako se nije pozivao na član 10. EKLJP, Sud je analizirao komentare na fotografiju (na društvenoj mreži) podnosioca žalbe u kontekstu govora mržnje. Sud je zaključio da su komentari na Facebooku bili izuzetno uvredljivi, podsticali mržnju i nasilje protiv LGBTIQ+ osoba, te da su imali ozbiljan negativan utjecaj na psihološko blagostanje i dostojanstvo podnosioca. Sud je istakao da su državne vlasti, time što nisu pokrenule istragu, postupile diskriminatorno i nisu zaštitile podnosioce žalbe od govora mržnje.²¹

20 Evropski sud za ljudska prava, *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, apl. br. 41288/15 od 14.01. 2020.

21 Vidjeti više na: European AudioVisual Observatory, <https://merlin.obs.coe.int/article/8821>; ILGA Europe, <https://www.ilga-europe.org/case-law/beizaras-and-levickas-v-lithuania/>

Sud je naglasio da država ima pozitivnu obavezu da zaštiti pojedince od govora mržnje i nasilja, te da komentari koji podstiču mržnju i nasilje zahtijevaju efikasne mjere i odgovarajuću pravnu reakciju. Zaključujući, Sud je presudio da je država prekršila član 14. (Zabrana diskriminacije) u vezi sa članom 8. (Pravo na privatni i porodični život), jer nije adekvatno reagovala na govor mržnje usmjeren protiv podnosioca žalbe.

U kontekstu zaštite od govora mržnje u komentarima anonimnih korisnika/ca na online portalima, kao i odgovornosti u tom slučaju, Sud je u predmetu *Delfi AS protiv Estonije* iz 2015. godine presudio da je vlasnik internet portala odgovoran za sadržaje postavljene bez uređivačkog nadzora,²² te prepoznao internet kao platformu sa javnim utjecajem koja zahtijeva regulaciju i zaštitu prava korisnika/ca, što implicira njegovu javnu prirodu.²³ Sud je utvrdio da komentari na online portalima koji predstavljaju govor mržnje ili podsticanje na nasilje utvrđuju odgovornost internetskih portala, pogotovo velikih, da uklone takve komentare, čak bez posebnog zahtjeva žrtve ili trećih osoba. U slučaju *Savva Terentyev protiv Rusije* iz 2018. godine Sud je utvrdio da isti principi važe za komentare na blogovima.²⁴

Postoji i niz akata koji specifično regulišu govor mržnje. **Okvirna odluka o borbi protiv rasizma i ksenofobije Vijeća Evropske unije** iz 2008. godine definiše da je krivično djelo svako javno podsticanje na nasilje ili mržnju protiv grupe lica ili pojedinca/ke na osnovu rase, boje kože, vjeroispovijesti, porijekla, te nacionalne ili etničke pripadnosti, uključujući i internet. Evropska komisija i velike tehnološke kompanije (npr. Facebook, Microsoft, Twitter i YouTube) su 2016. godine predstavile **Kodeks postupanja za borbu protiv nezakonitog govora mržnje na internetu**, kojem su se kasnije pridružile i druge kompanije poput Instagrama, Google+ i

22 Evropski sud za ljudska prava, *Delfi AS protiv Estonije*, apl. br. 64569/09 od 10. 10. 2013.

23 Columbia University, Global Freedom of Expression, Case Analysis dostupno na: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/delfi-as-v-estonia/>.

24 Evropski sud, *Savva Terentyev protiv Rusije*, apl. br. 10692/09 od 28. 08. 2018.

Snapchata. **Dodatni protokol iz 2003.**²⁵ **uz Konvenciju o cyber kriminalu Vijeća Evrope** kriminalizuje rasistički i ksenofobni govor na internetu²⁶, dok **Preporuka (97)20 Vijeća Evrope** ističe da zakoni o govoru mržnje ne smiju biti korišteni za zastrašivanje onih koji promiču demokratiju, a **Preporuka (2022)16** o borbi protiv govora mržnje teži sveobuhvatnom pristupu prevenciji i borbi protiv govora mržnje. Na osnovu nalaza monitoringa stanja u državama, **Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netolerancije (ECRI)** Vijeća Evrope je 2016. godine izdala **Preporuku opće politike br. 15 o borbi protiv govora mržnje**²⁷ koja naglašava važnost efikasnog suprotstavljanja govoru mržnje. Preporuka zahtijeva priznavanje ključne važnosti slobode izražavanja, tolerancije i poštovanja jednakog dostojanstva, prepoznavanje faktora koji doprinose širenju govora mržnje te primjenu odgovarajućih mjera za njihovo

25 Dodatni protokol uz Konvenciju o cyber kriminalu koji se odnosi na kriminalizaciju djela rasističke i ksenofobne prirode koja su počinjena putem kompjuterskih sistema, Vijeće Evrope, 2003. (ETS No.189), dostupno na: <https://rm.coe.int/168008160f>.

26 Dodatni protokol iz 2003. godine obavezuje države koje su ga ratifikovale da usvoje zakonodavne i druge mjere kojima će kriminalizirati određene oblike govora mržnje u online prostoru. Ovim protokolom se zahtijeva da se kao krivična djela, ako su učinjena namjerno i neopravdano, u domaćim zakonima država članica propišu: distribucija ili na drugi način činjenje dostupnim javnosti rasističkog ili ksenofobnog materijala putem kompjuterskih sistema; prijetnje o počinjenju ozbiljnih krivičnih djela definisanih domaćim zakonom učinjene putem kompjuterskih sistema i to prema licu zbog njegove/njene pripadnosti nekoj grupi na osnovu rase, boje, porijekla ili nacionalnog ili etničkog porijekla i vjere ili prema grupi lica koja se razlikuju po bilo kojoj od ovih karakteristika; javne uvrede putem kompjuterskih sistema upućene licu zbog njegove/njene pripadnosti nekoj grupi na osnovu rase, boje, porijekla ili nacionalnog ili etničkog porijekla ili vjere ili grupi lica koja se razlikuju na osnovu ovih karakteristika; distribucija ili na drugi način činjenje dostupnim javnosti, putem kompjuterskih sistema, materijala kojima se poriču, grubo minimiziraju, odobravaju ili opravdavaju djela genocida ili zločina protiv čovječnosti kako su ona definisana u međunarodnom pravu i utvrđena u konačnim i obavezujućim presudama Međunarodnog vojnog suda uspostavljenog Londonskim sporazumom iz 1945. godine ili bilo kojeg drugog međunarodnog suda koji je uspostavljen međunarodnim instrumentima i čiju je jurisdikciju država priznala.

27 Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netolerancije (ECRI), Preporuka opće politike br. 15 o borbi protiv govora mržnje, dostupno na: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-hate-speech-bosnian-transl/1680a0bb2d>

suzbijanje. Također ističe potrebu za angažmanom i posvećenošću širokog spektra javnih i privatnih, uključujući nevladine subjekte. Preporuka (2010)5 Vijeća Evrope državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, između ostalog, preporučuje aktivno djelovanje sa ciljem otklanjanja svih oblika diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Tom Preporukom date su smjernice državama članicama da ispituju postojeće zakonodavne i druge mjere, osiguravaju djelotvornu zaštitu od svih oblika diskriminacije i zločina iz mržnje, uključujući i djelotvorne pravne lijekove, a posebno da se u svom zakonodavstvu, politikama i praksi rukovode načelima i mjerama sadržanim u dodatku ovoj preporuci.

Ovi akti nisu usmjereni na zastrašivanje građana ili organizacija koje promovišu demokratiju, već na zaštitu od onih koji remete javni red, šire govor mržnje i uznemiravaju u online sferi. **Preporuka (2016)5 Vijeća Evrope** naglašava da se zakoni o govoru mržnje ne smiju koristiti na način koji onemogućava javnu debatu.²⁸

Dakle, regulisanje govora mržnje u suštini podrazumijeva ograničenje slobode izražavanja, ali u mjeri koja je neophodna za zaštitu drugih osnovnih prava. Sloboda izražavanja nije neograničeno pravo i može biti ograničena radi zaštite javne sigurnosti, teritorijalnog integriteta, nacionalne sigurnosti, te prava drugih osoba, što sud procjenjuje na osnovu svrhe, sadržaja i konteksta izražavanja.

Evropska komisija je kroz Akcioni plan za borbu protiv rasizma (2020–2025) i **Akta o digitalnim uslugama** iz 2022. godine uvela mjere koje

28 Tačka 2.4.3. “Laws addressing hate speech or protecting public order, public morals, minors, national security or official secrecy and data protection laws are not applied in a manner which inhibits public debate. Such laws impose restrictions of freedom of expression only in response to a pressing matter of public interest, are defined as narrowly as possible to meet the public interest and include proportionate sanctions.”, dostupno na: <https://vzs.ba/preporuka-cm-rec-20165-odbora-ministara-drzavama-clanicama-o-slobodi-interneta/>

obavezuju digitalne platforme na veću odgovornost za sadržaj koji korisnici objavljuju, uključujući brzo uklanjanje nezakonitog govora mržnje i online nasilja. Revidirana Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama iz 2018. godine proširuje zaštitu na platforme za dijeljenje video sadržaja, zahtijevajući od njih da poduzmu mjere za zaštitu javnosti od sadržaja koji podstiče nasilje ili mržnju.²⁹

Ovi dodatni elementi naglašavaju kontinuirane napore EU da unaprijedi pravni okvir i praktične mjere protiv online nasilja, uključujući jačanje odgovornosti digitalnih platformi, koordinaciju aktivnosti među zemljama članicama i saradnju sa nevladinim organizacijama. Edukacija građana kroz inicijative za medijsku pismenost također igra ključnu ulogu u prevenciji širenja online nasilja i mržnje, osiguravajući da korisnici interneta budu svjesni opasnosti i načina reagovanja na takav sadržaj.

Pored ključne Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, kojima je zagarantovana sloboda izražavanja, drugi UN-ovi dokumenti dodatno objašnjavaju granice slobode izražavanja. **Generalni komentari UN-ovog Odbora za ljudska prava** dodatno pojašnjavaju da praktikovanje prava na slobodu izražavanja nosi posebne dužnosti i odgovornosti, te su dozvoljene određene restrikcije koje se odnose na interese drugih osoba ili društva u cjelini. Generalni komentar broj 34 iz 2011. godine pruža detaljna tumačenja međunarodnog prava u vezi sa slobodom izražavanja u digitalnom dobu, posebno u vezi sa zaštitom od govora mržnje i online nasilja.³⁰

29 Direktiva 2010/13/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 10. marta 2010. o koordinaciji određenih odredbi utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama koje se odnose na pružanje audiovizualnih medijskih usluga (Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama). Ova direktiva je revidirana 2018. godine kako bi uključila dodatne mjere za zaštitu javnosti, uključujući one usmjerene protiv govora mržnje i online nasilja na platformama za dijeljenje videosadržaja, dostupno na: <http://data.europa.eu/eli/dir/2010/13/oj>

30 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Odbor za ljudska prava, 2011, dostupno na: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>.

Smjernice iz Rabata³¹ pružaju okvir za tumačenje ograničenja slobode izražavanja. Akcioni plan iz Rabata nudi smjernice za tumačenje i primjenu Konvencije o građanskim i političkim pravima, predlažući visok prag za definisanje ograničenja slobode izražavanja i primjenu člana 20. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, uzimajući u obzir šestodijelni sistem provjere praga koji odgovara faktorima za odlučivanje o zabrani govora mržnje koje je uspostavio ESLJP.

Kombinacija regionalnih i međunarodnih pravnih standarda ključna je za zaštitu prava LGBTIQ+ osoba od govora mržnje i online nasilja. Kontinuirano unapređenje zakona, politika i praksi je neophodno za osiguranje pravednije i sigurnije budućnosti za sve građane, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Borba protiv govora mržnje i online nasilja ne odvija se samo kroz zakonodavstvo i sudsku praksu, već i kroz edukaciju, osnaživanje zajednica i podizanje svijesti. Međunarodni pravni okvir pruža temelje za djelovanje, ali je nužno kontinuirano poboljšavanje zakona i politika kako bi se bolje zaštitila prava LGBTIQ+ osoba u svim sferama života, uključujući digitalnu sferu.

2.2 Pravni okvir i institucionalni mehanizmi u Bosni i Hercegovini

Sloboda izražavanja je zagantovana Ustavom Bosne i Hercegovine³², Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine,³³ Ustavom Republike Srpske³⁴. Jedino Statutom Brčko distrikta Bosne i Hercegovine sloboda izražavanja nije eksplicitno navedena, ali se garantuje da sva lica na teritoriji

31 Smjernice iz Rabata, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/issues/freedomopinion/articles19-20/pages/index.aspx>

32 Član II (Ljudska prava i slobode), dostupno na: https://www.ustavnisud.ba/public/download/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf

33 Dio II, član 2. dostupno na: <https://parlamentfbih.gov.ba/v2/bs/stranica.php?idstranica=71>

34 Dio II, član 25. dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/lat/ustav_republike_srpske.pdf

Distrikta uživaju prava i slobode garantovane Ustavom i zakonima Bosne i Hercegovine, Statutom i zakonima Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao i da uživaju prava i slobode koje su im date ESLJP što pretpostavlja i slobodu izražavanja.³⁵ Ustav Bosne i Hercegovine propisuje da će Bosna i Hercegovina i oba entiteta osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Prava i slobode predviđene u ESLJP i njenim protokolima direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.³⁶

Iako navedeni ustavi ne sadrže eksplicitnu zabranu govora mržnje, postoji vrlo široka ustavno-pravna osnova za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda od izjava koje se mogu okarakterisati kao govor mržnje. Ova ustavna osnova, koja podrazumijeva i direktnu primjenu međunarodnih standarda ljudskih prava, ostavlja dovoljno prostora za daljnje zakonodavno djelovanje u cilju zaštite od govora mržnje koji podstiče, opravdava ili veliča diskriminaciju po bilo kojem osnovu.

Bosna i Hercegovina je potpisnica većine relevantnih međunarodnih ugovora, ali zakonski okvir nije adekvatan za zaštitu od govora mržnje u online prostoru, uključujući LGBTIQ+ osobe. Ne postoji posebno zakonodavstvo koje bi regulisalo pitanje zabrane govora mržnje na cjelovit način, uključujući *lex specialis* koji bi regulisao pitanje zabrane govora mržnje na internetu.

Pojedini oblici govora mržnje su zabranjeni krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini, Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine, te kodeksima/pravilima Regulatorne agencije za komunikacije (koji se odnose samo na televizijske i radiostanice). Samoregulatorno tijelo za štampane i online

35 Glava II, član 13. st. (1) i (4), dostupno na: <https://skupstinabd.ba/images/dokumenti/ba/statut-brcko-distrikta.pdf>

36 Član 2, II Ustava Bosne i Hercegovine, dostupno na: https://www.ustavnisud.ba/public/download/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf

medije, Vijeće za štampu i online medije Bosne i Hercegovine, ograničeno je na posredovanje i neobavezujuće odluke o medijskim sadržajima koji krše standarde Kodeksa za štampu i online medije Bosne i Hercegovine, uključujući govor mržnje. Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine, izmijenjen krajem 2021. godine, sadrži niz novih članova, uključujući one o korištenju informacionih tehnologija i dezinformacijama. Međutim, Vijeće nema mogućnost sankcionisanja portala koji omogućava govor mržnje. Ono može samo konstatovati da neko izražavanje predstavlja govor mržnje i, u skladu s tim, preporučiti online mediju da poduzme odgovarajuće mjere, odnosno da takve izjave ukloni. Neke slučajeve uputi i policiji radi poduzimanja daljnjih istražnih radnji, ali „rijetko se desilo da je tužilaštvo kontaktiralo Vijeće niti je Vijeće dobivalo povratne informacije.“³⁷

Državni, entitetski i krivični zakoni Brčko distrikta Bosne i Hercegovine kriminalizuju javno izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti. Međutim, izuzev Krivičnog zakonika Republike Srpske i Krivičnog zakona Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini ne uključuje druge zaštićene kategorije kao što su boja kože, spol, seksualna orijentacija, invaliditet i druge osnove, koje su dio međunarodnih standarda. Krivični zakoni ne prepoznaju online nasilje kao krivično djelo. Također, ne postoje institucionalni mehanizmi zaštite od online nasilja.

Zakonodavstvo o javnom redu i miru propisuje šta se smatra prekršajem te predviđa sankcije koje mogu biti novčane kazne ili zaštitne mjere. Zakon o javnom redu i miru Republike Srpske, Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira Posavskog kantona, te odluke koje regulišu javni red i mir na nivou pojedinih općina Unsko-sanskog kantona (Cazin, Bihać i Velika Kladuša) u definiciji javnog mjesta uključuju i društvene mreže/

37 Sevima Sali Terzić, *Govor mržnje na internetu: međunarodni standardi i zaštita*, 2019, dostupno na: https://analiziraj.ba/govor-mrznje-na-internetu-medunarodni-standardi-i-zastita/#_ftn36

online prostor, što dodatno fragmentira zakonodavni okvir i mehanizme zaštite. Shodno tome, u kontekstu prekršaja protiv javnog reda i mira, bilo bi prikladnije uskladiti primjenu međunarodnih standarda koji zahtijevaju zaštitu prava koja ljudi uživaju izvan interneta i na internetu, nego ih na parcijalan i nekoherentan način regulisati na različitim nivoima vlasti.

Ipak, postoji niz zakona koji osiguravaju zabranu diskriminacije i nasilja nad marginalizovanim grupama. Pravni okvir, koji indirektno zabranjuje govor mržnje, ali zabranjuje diskriminaciju i nasilje nad marginalizovanim grupama na državnom nivou uključuje, pored gore navedenih, i Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini i Zakon o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini. Međutim, zbog značajnih nedostataka u krivičnom zakonodavstvu u vezi sa kriminalizacijom govora mržnje, nije realno očekivati adekvatnu zaštitu pozivanjem samo na Zakon o zabrani diskriminacije.³⁸

Slučajevi procesuiranja govora mržnje u Bosni i Hercegovini su rijetki³⁹, posebno na internetu, a sudske odluke su nedosljedne. Ispitanici/ce navode da postoji nerazumijevanje značenja govora mržnje i slobode izražavanja čak i među praktičarima, posebne poteškoće u definisanju šta se smatra javnim prostorom, te da nema zakona ili da postojeći nisu adekvatno primijenjeni ili usaglašeni.

Međutim, bitno je napomenuti da Član II Ustava Bosne i Hercegovine omogućava sudijama u Bosni i Hercegovini da direktno primijene Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, čak i ako domaće zakonodavstvo nije u skladu s tim. I Ustavni sud Bosne i

38 Ibid.

39 Općinski sud u Sarajevu je u aprilu 2022. godine donio prvostepenu presudu kojom je prvi put u Bosni i Hercegovini sudski potvrđena diskriminacija prema LGBTIQ+ osobama. U maju 2024. godine Općinski sud u Sarajevu osudio je I.M. na jedinstvenu kaznu u trajanju od četiri godine te I.B. na godinu dana zatvora jer su u nekoliko navrata izvršili krivična djela razbojništva i ucjene nad pripadnicima LGBTIQ zajednice.

Hercegovine naglašava da su redovni sudovi obavezni da prate i primjenjuju praksu Evropskog suda i Ustavnog suda na način da je uvrste u svoje odluke kako bi one bile u skladu sa garancijama koje pruža Evropska konvencija pogotovo kada se radi o krivičnim predmetima.⁴⁰

Prateći Preporuku CM/Rec (2010)5 Vijeća Evrope državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, Bosna i Hercegovina je 2022. godine usvojila prvi Akcioni plan za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTIQ+ osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021–2024.⁴¹ Iako donošenje Akcionog plana nesumnjivo označava bitan doprinos u zaštiti i ostvarivanju prava i sloboda LGBTIQ+ osoba u Bosni i Hercegovini te donekle i odgovor Bosne i Hercegovine na obaveze iz međunarodnih dokumenata i iz procesa pridruživanja Evropskoj uniji, neophodno je osigurati njegovu provedbu, što podrazumijeva, između ostalog, institucionalno jačanje i finansijsku podršku. Jedan od nedostataka jeste i nedovoljno definisana odgovornost online portala u suzbijanju govora mržnje.⁴² Također nije uspostavljen ni odbor koji će pratiti provedbu plana. Međutim naši/e sagovornici/ce ističu da su svjesni skromnosti trenutnog akcionog plana i eventualnih nedostataka, kao i problema govora mržnje i online nasilja prema LGBTIQ+ u Bosni i Hercegovini. Ističu da je trenutni akcioni plan više usmjeren na razvijanje svijesti.

Međunarodni izvještaji naglašavaju da su glavne prepreke u suzbijanju govora mržnje prema međunarodnim standardima nedostatak

40 Odluka Ustavnog suda BiH, AP-4407/11 od 17. decembra 2014. godine.

41 Akcioni plan ima za cilj stvaranje društva u kojem su osigurane jednake prilike i zabrana diskriminacije, jednaka prava u svim sferama života i poštovanje različitosti. Da bi se postigli ovi ciljevi, plan sadrži četiri strateška cilja: osigurati efikasne mehanizme za zaštitu LGBTI osoba od diskriminacije i zločina iz mržnje, garantovati jednaka prava za LGBTI osobe u javnom i privatnom životu, promovisati svijest o potrebi borbe protiv predrasuda i stereotipa o LGBTI osobama, te uspostaviti efikasan sistem praćenja i izvještavanja.

42 Intervju sa K.I. iz Agencije za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine.

odgovarajućeg zakonodavstva i nedovoljno znanje ključnih aktera, a posebno sudija i tužilaca o međunarodnim standardima. Nisu svi slučajevi govora mržnje nezakoniti, a mnogi narativi mržnje, uključujući politički diskurs, ostaju u sivim zonama gdje nema adekvatnih zabrana.

Kao ključni problemi navode se nedostaci u krivičnim zakonima koji neadekvatno regulišu govor mržnje i online nasilje. Nedostatak harmonizacije zakonodavstva između entiteta dodatno komplicira situaciju i stvara pravne praznine koje otežavaju zaštitu LGBTIQ+ zajednice⁴³, posebno imajući u vidu da je Republika Srpska inicirala uklanjanje rodnog identiteta iz zakona.⁴⁴

Također, ne postoji sistemsko prikupljanje podataka o slučajevima diskriminacije koje bi omogućilo uvid u metodološki uporedive podatke. U pravosudnom informacionom sistemu još uvijek ne postoji mogućnost prikupljanja raščlanjenih podataka u vezi sa procesuiranim slučajevima zločina iz mržnje prema LGBTIQ+ osobama. Postoji neujednačena praksa administrativnog osoblja da označi stranku kao „LGBTQ“ pa da se na osnovu tog parametra pretrage mogu izdvojiti predmeti u kojima je kao stranka navedena takva. Budući da to otežava vođenje službene statistike, kontakt osoba iz pravosuđa i Sarajevski otvoreni centar se u komunikaciji periodično usklađuju u odnosu na broj predmeta.⁴⁵

Evropska komisija u svom Izvještaju o Bosni i Hercegovini iz 2023. godine je (ponovo) preporučila da se zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini u

43 Intervju sa KIIs iz Ministarstva za ljudska prava i iz nevladine organizacije za zaštitu i promociju LGBTIQ+ prava.

44 Sarajevski otvoreni centar, 2024, Rozi izvještaj 2024. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini, dostupno na: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2024/06/rozi-izvjestaj-BOS-2024_6_12-1.pdf. Vlada Republike Srpske je na 76. sjednici održanoj 4. jula 2024. godine utvrdila Nacrt zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srpske kojim se iz odredaba Krivičnog zakonika briše pojam rodni identitet.

45 Ibid; Intervju sa K.I. iz Tužilaštva.

potpunosti uskladi sa pravnom stečevinom Evropske unije, jer trenutni zakoni predviđaju samo krivično djelo podsticanja na vjersku i nacionalnu mržnju i netrpeljivost, bez obuhvatanja drugih oblika mržnje. Također, u Izvještaju je navedeno da vlasti nisu poduzele nikakve mjere za suzbijanje govora mržnje, koji je i dalje prisutan u zvaničnom diskursu, te ne postoji praćenje niti sprovođenje zabrane govora mržnje u online medijima.⁴⁶

U Izvještaju Evropske komisije protiv rasne netolerancije (ECRI) iz 2016. godine navedeno je da se online mediji u Bosni i Hercegovini „sve više koriste za prenošenje govora mržnje, a naročito prostor za komentare na portalima sa vijestima, u Internet izdanjima štampanih medija i na specijaliziranim Internet forumima“,⁴⁷ kao i da su govor mržnje, predrasude i stereotipi prisutni i u člancima na Internetu. Između ostalog, ukazao je da su LGBTIQ+ osobe bile izložene govoru mržnje, a kasnije postale i žrtve fizičkog nasilja.

Bosna i Hercegovina je također ratifikovala prethodno spomenutu Konvenciju Vijeća Evrope o kibernetičkom kriminalu 2001. godine i njen dodatni protokol još 2006. godine, ali njene preporuke o usvajanju zakonodavnih i drugih neophodnih mjera da se kao krivična djela utvrde radnje pobrojane u Protokolu a izvršene putem kompjuterskog sistema još uvijek nisu sprovedene.⁴⁸

Kombinacija zakonodavnih okvira Evropske unije i međunarodnih pravnih standarda igra ključnu ulogu u zaštiti prava LGBTIQ+ osoba od

46 Izvještaj Evropske komisije o Bosni i Hercegovini za 2023. godinu, str. 43, objavljen 8.11.2023, dostupno na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/e3045ec9-f2fc-45c8-a97f-58a2d9b9945a_en?filename=SWD_2023_691%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20report.pdf

47 Izvještaj ECRI-a o Bosni i Hercegovini (peti ciklus monitoringa), usvojen 06. 12. 2016, objavljen 28. 2. 2017, str. 22, dostupno na: https://hudoc.ecri.coe.int/eng#_Toc473181854.

48 Izvještaj Evropske komisije o Bosni i Hercegovini za 2023. godinu (bilj. 43).

govora mržnje i online nasilja. Međunarodni pravni okvir pruža temelje za djelovanje, ali je nužno kontinuirano poboljšanje zakona i politika kako bi se bolje zaštitila prava LGBTIQ+ osoba u svim sferama života, uključujući digitalnu sferu. Primjena ovih standarda je ključna za stvaranje inkluzivnijeg i sigurnijeg okruženja za sve građane, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

ONLINE PORTALI I DRUŠTVENE MREŽE

Online portali imaju različite prakse u moderiranju svojih prostora za komentare. Neki mediji nemaju prostor za komentare, neki ne dozvoljavaju određene riječi u objavama komentara, neki prije objavljivanja pregledavaju sve komentare, dok neki brišu komentare nakon što ih korisnici prijave.

Od 2021. godine, odredbama Kodeksa za štampu i online medije Bosne i Hercegovine proširuje se odgovornost urednika za ukupan sadržaj štampanog ili online medija, uključujući korisničke komentare.⁴⁹ Prema tim odredbama, urednik je dužan uklanjati korisničke komentare koji predstavljaju govor mržnje, podsticanje na nasilje, huškanje, netrpeljivost, vrijeđanje, prijetnje i svaki drugi oblik neprimjerene i društveno neprihvatljive komunikacije. Međutim, iako je ovaj mehanizam važan za podizanje profesionalnih normi među proizvođačima profesionalnih sadržaja bez nametanja sankcija, njegov domet je ipak ograničen, posebno u pogledu neprofesionalnih proizvođača sadržaja i anonimnih portala.

Digitalna transformacija je dovela do porasta neprofesionalnih proizvođača sadržaja na internetu, uključujući anonimne web stranice. Nedavno istraživanje je identifikovalo 615 informativnih online medija u Bosni i Hercegovini, od kojih samo 27% ima impresume na web stranicama.⁵⁰

49 Vijeće za štampu i online medije u Bosni i Hercegovini, Kodeks za štampane i online medije u Bosni i Hercegovini, član 2, dostupno na: <https://vzs.ba/kodeks-za-stampane-i-online-medije-bih/>.

50 Media Centar Sarajevo, *Regulacija štetnog sadržaja na internetu u Bosni i Hercegovini: Između slobode izražavanja i štete po demokratiju*, 2022, dostupno na: <https://>

Također, većini online medija nedostaju kapaciteti za fact-checking svog online sadržaja, te praćenje i moderiranje komentara objavljenih na taj sadržaj, uključujući naloge na društvenim mrežama.⁵¹ To ističe i primjer jednog od online medija, Klix.ba, koji je krajem 2021. godine uspostavio interni sistem praćenja govora mržnje u sadržajima koje generiraju korisnici. Do marta 2022. godine na ovoj web stranici je bilo više od 1,3 miliona prijavljenih komentara, od kojih je više od 2,5 miliona uklonjeno, a profili 30 hiljada korisnika su zabranjeni.⁵² Prema tekstu o odricanju od odgovornosti iznad prostora za komentare stoji da komentari odražavaju stavove isključivo njihovih autora koji mogu biti i krivično gonjeni zbog govora mržnje. Od maja 2024. godine Klix.ba je uz upotrebu algoritma umjetne inteligencije uspio za mjesec dana primjene značajno smanjiti komentare koji sadrže govor mržnje. Sami ističu da interni sistem praćenja govora mržnje putem administratora nije mogao ukloniti veliki broj komentara koji sadrže govor mržnje i online nasilje.⁵³

Društvene mreže su važne platforme za slobodu izražavanja koje koriste pojedinci/ke, grupe i organizacije u različite svrhe. Međutim, one su i prostori gdje štetni sadržaji ciljaju različite grupe, što zahtijeva bolje, transparentno i odgovornije moderiranje sadržaja. Sve društvene mreže imaju propisana pravila postupanja sa različitim vrstama štetnih sadržaja objavljenim na njihovim platformama sa fokusom na govor mržnje i dezinformacije. Korisnici imaju na raspolaganju set alata za prijavljivanje i označavanje neprimjerenog, uvredljivog ili zlonamjernog sadržaja ili ponašanja. Ove platforme imaju politiku o govoru mržnje, u kojoj se detaljno navodi koje vrste izražavanja i izjava korisnici/ce ne trebaju objavljivati i koje podliježu prijavljivanju i uklanjanju.

bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2022-05/BOS%20Regulacija%20%C5%A1tetnog%20sadr%C5%BEaja%20na%20internetu%20-%20web%20pages.pdf

51 Ibid.

52 Ibid.

53 <https://www.klix.ba/vijesti/bih/kako-je-umjetna-inteligencija-gotovo-istribila-govor-mrznje-citatelja-na-klixu/240629056>

ISTRAŽIVANJE ONLINE NASILJA I GOVORA MRŽNJE PREMA LGBTIQ+ OSOBAMA U BOSNI I HERCEGOVINI

4.1 Metodologija istraživanja

Metodologija istraživanja bazirala se na multidisciplinarnom pristupu koji je omogućio detaljno razumijevanje problema online nasilja i govora mržnje nad LGBTIQ+ osobama u Bosni i Hercegovini. U tu svrhu kombiniralo se više istraživačkih metoda kako bi se stekao uvid u uvjerenja, znanja i stavove relevantnih aktera/ki:

Pregled i analiza relevantne literature

Detaljni pregled i analiza literature podrazumijevali su analizu postojećih studija, istraživanja i izvještaja relevantnih organizacija i institucija o online nasilju i govoru mržnje nad LGBTIQ+ osobama u Bosni i Hercegovini. Ova metoda je uključivala prikupljanje informacija iz različitih izvora kako bi se razumjelo trenutno stanje i utjecaj politika usmjerenih na borbu protiv govora mržnje i online nasilja sa fokusom na LGBTIQ+ zajednicu. To je dovelo do identifikacije i analize ključnih dokumenata kao što su službeni izvještaji institucija javne vlasti, strateški dokumenti, akcioni planovi, relevantni zakoni i akademske publikacije relevantne za borbu protiv govora mržnje i online nasilja u Bosni i Hercegovini. Ovi dokumenti su uključivali pisane materijale iz nadležnih ministarstava i agencija, međunarodnih organizacija i organizacija civilnog društva koje se bave pitanjima zaštite i promocije prava LGBTIQ+ osoba. Analiza dokumenata kao metoda prikupljanja podataka služila je kao jedan od izvora sekundarnih podataka. Također, izvršena je analiza domaćeg, EU

i međunarodnog relevantnog zakonodavstva, te sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava o online nasilju i govoru mržnje u vezi s LGBTIQ+ osobama, a u cilju identifikacije standarda koji bi trebali biti sprovedeni kroz domaće zakonodavstvo.

Dubinski intervjui polustrukturiranog tipa

Kao primarna metoda prikupljanja podataka korišteni su dubinski polustrukturirani intervjui. Provedeno je ukupno 11 intervjua koristeći prilagođeni, otvoreni upitnik dizajniran posebno kako bi obuhvatio širok spektar iskustava i uvida.

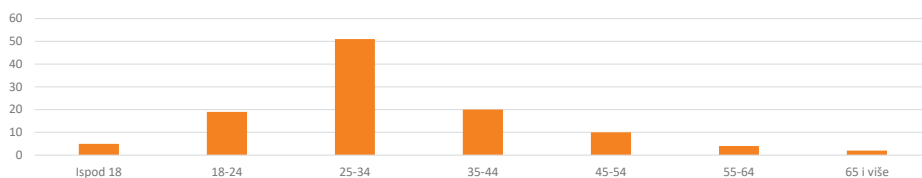
Navedeni intervjui održani su sa ključnim informantima koji predstavljaju različite zainteresovane strane, kao što su predstavnici/ce grupa civilnog društva koje se bave promocijom i zaštitom prava LGBTIQ+ osoba, predstavnici/ce institucija odgovornih za kreiranje strateških i zakonodavnih okvira, predstavnici/ce pravosuđa, predstavnici/ce policije te aktivisti/kinje koji promovišu zaštitu prava LGBTIQ+ osoba u njihovim zajednicama. Kroz ove intervjue, istraživanje je imalo za cilj da stekne uvid u izazove, uspjehe i zabrinutosti vezane za govor mržnje i online nasilje prema LGBTIQ+ osobama, kao i kontekstualno specifično znanje o online nasilju i govoru mržnje nad LGBTIQ+ osobama u Bosni i Hercegovini, uključujući provedbu relevantnog zakonodavstva i institucionalnih kapaciteta.

Također, dubinski polustrukturirani intervjui održani su i sa šest pripadnika LGBTIQ+ zajednice u Bosni i Hercegovini koji imaju različita iskustva sa online nasiljem i govorom mržnje. Učesnici su bili muškog spola, starosne grupe od 25 do 34 godine unutar LGBTIQ+ zajednice, i svi oni svakodnevno koriste društvene mreže i posjećuju online portale. Cilj je bio istražiti njihova iskustva, percepcije i strategije suočavanja sa online nasiljem i govorom mržnje.

Online anketni upitnik

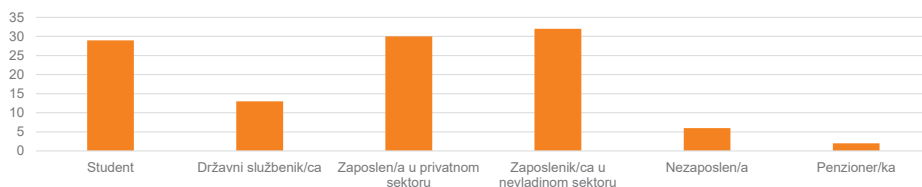
Kao primarna metoda prikupljanja podataka korišten je i online upitnik.

Online anketa o govoru mržnje i online nasilju prema LGBTIQ+ osobama u Bosni i Hercegovini sprovedena je putem Google platforme od 12. do 30. juna 2024. godine. Online upitnik je sadržavao pitanja koja istražuju percepciju, prevalenciju, vrste i forme online nasilja i govora mržnje, kao i lokaciju, počinioce i posljedice takvih incidenata. Ovo je pružilo sveobuhvatan pregled koji je bitan za razumijevanje konteksta u kojem ispitanici/ce doživljavaju i percipiraju pitanja u vezi s nasiljem i govorom mržnje. Upitnik je ispunilo ukupno 112 ispitanika/ca, od kojih najveći broj pripada starosnoj grupi od 25 do 34 godine, što čini 45% ispitanika/ca.

Slika 1. Pregled godina starosti ispitanika/ca

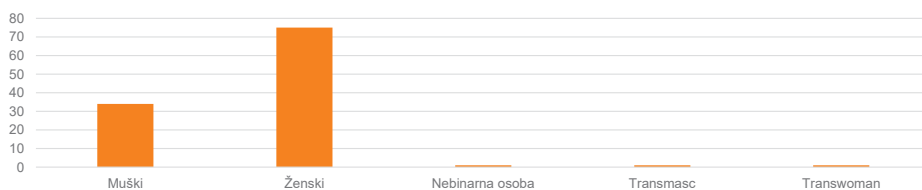
Najveći broj ispitanika/ca zaposlen je u nevladinom sektoru (29,4%), dok su drugi/e najzastupljeniji/e zaposleni/e u privatnom sektoru (25,7%) i državni/e službenici/e (18,3%). (Slika 2)

Slika 2: Pregled zanimanja ispitanika/ca

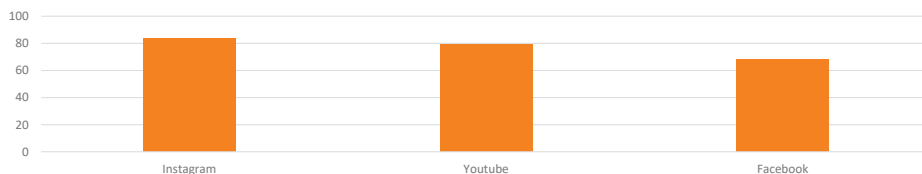
Kada govorimo o geografskoj raspodjeli, najveći broj ispitanika/ca dolazi iz Federacije Bosne i Hercegovine (86,2%), dok manji broj dolazi iz Republike Srpske (7,3%) i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (6,4%).

Spolna raspodjela pokazuje da je većina ispitanika/ca ženskog spola (66,4%), dok je 31,8% muškaraca. Ostatak nije željelo odrediti svoj spol; odnosno izjasnilo se kao nebinarna, odnosno transrodna osoba. (Slika 3)

Slika 3. Spolna raspodjela ispitanika/ca

Svi/e ispitanici/ce svakodnevno koriste internet te najviše posjećuju Instagram (84,7%), zatim Youtube (79,3%), te Facebook (68,5%). (slika 4)

Slika 4. Tri najčešće korištene online platforme

4.1.1 Ograničenja istraživanja

Istraživanje o govoru mržnje prema LGBTIQ+ osobama u Bosni i Hercegovini suočava se sa nekoliko ograničenja koja mogu utjecati na obim i dubinu analize. Jedno od ključnih ograničenja je nedostatak cjelovitih podataka o incidenciji govora mržnje i online nasilja na internetu,

što može ograničiti preciznost u procjeni stvarnog obima problema. Također, varijabilnost u pristupu i razumijevanju zakonodavnog okvira između različitih učesnika/ca u Bosni i Hercegovini može komplicirati generalizaciju rezultata. Dodatno, ograničen pristup podacima iz institucionalnih izvora može otežati evaluaciju efikasnosti postojećih mehanizama zaštite i reakcije na prijave govora mržnje. Sve ovo ukazuje na potrebu za multidisciplinarnim i sveobuhvatnim pristupom koji će u obzir uzeti kompleksne faktore koji utječu na fenomen govora mržnje na internetu prema LGBTQ+ zajednici u Bosni i Hercegovini.

Ovo istraživanje koristi neprobabilistički pristup uzorkovanju, koristeći online anketu distribuiranu putem različitih kanala, uključujući društvene mreže, mailing liste i mreže nevladinih organizacija aktivnih u promociji i zaštiti LGBT prava. Primarni cilj nije generalizirati nalaze na cijelu populaciju, već prikupiti uvide i identificirati trendove koji mogu informisati buduće korake u formuliranju daljnjih institucionalnih i zakonskih izmjena, te pružanja zaštite i pravde.

S obzirom na metodu distribucije, uzorak je podložan pristrasnosti samoselekcije, gdje pojedinci/ke odlučuju da učestvuju na osnovu svog interesa ili udjela u određenoj temi. Ovaj pristup je posebno relevantan za istraživačke studije koje nastoje istražiti perspektive i iskustva onih koji su direktno angažovani ili pogođeni određenim pitanjima. Istraživanje je namjerno ciljalo na veći procenat učesnika/ca zbog prirode teme koja je usko u vezi sa iskustvima online nasilja i govora mržnje prema LGBTQ+ zajednici, ali i na procenat učesnika/ca koji nisu dio LGBTQ+ zajednice s ciljem uvida u načine razmišljanja i djelovanja u online prostoru u kontekstu govora mržnje prema LGBTQ+ osobama. Kao što se očekivalo, ovo je rezultiralo neravnomjernom distribucijom, sa većinom odgovora koji dolaze od pripadnika/ca LGBTQ+ zajednice. Ova neravnoteža odražava i fokus ankete i instrumentalna je u pružanju dubljih uvida u perspektivu o ovim pitanjima.

Korištenje mreža NVO, posebno onih koje se fokusiraju na prava marginalizovanih zajednica, uključujući i LGBTQ+ zajednicu, dodatno je utjecalo na distribuciju učesnika/ca ankete. Ove mreže obično imaju veću angažovanost među svojim članovima/cama i pripadnicima/cama marginaliziranih zajednica, što je vjerovatno doprinijelo većem procentu odgovora pripadnika/ca LGBTQ+ zajednice i žena.

Iako se priznaju ograničenja inherentna ovom pristupu uzorkovanju, važno je prepoznati da su uvidi dobiveni od ispitanika/ca ključni za razumijevanje trenutne dinamike i informisanje ciljanih intervencija. Nalazi istraživanja nude pregled percepcija i stavova prisutnih među segmentom populacije koji je vjerovatno više zainteresiran za ili pogođen govorom mržnje i online nasiljem. Ovaj ciljani fokus pomaže osigurati da se čuju glasovi onih koji su najviše pogođeni, čineći rezultate istraživanja posebno relevantnim za kreiranje politika i razvoj programa u ovoj oblasti.

4.2 Ključni rezultati istraživanja

Koristeći navedene višestruke metode prikupljanja podataka, triangulacija prikupljenih podataka je korištena za povećanje kredibiliteta i valjanosti nalaza. Triangulacija je uključivala poređenje i kontrastiranje podataka iz različitih izvora ili metoda kako bi se potvrdili nalazi i osigurala pouzdanost zaključaka donesenih iz istraživanja. U istraživanju, kombinovanje različitih istraživačkih metoda omogućava holističkiji pristup razumijevanju složenih pitanja. Svaka metoda donosi svoje prednosti i ograničenja, a integracijom, istraživači mogu dobiti sveobuhvatnije razumijevanje istraživačke teme, obuhvatajući i kvalitativne uvide i kvantitativne trendove.

4.2.1 Neadekvatan zakonodavni okvir

Trenutni zakonodavni okvir i institucionalni kapaciteti u Bosni i Hercegovini nisu adekvatni za efikasnu zaštitu LGBTIQ+ osoba od online

nasilja i govora mržnje. Identifikovane su ključne prepreke, kao što su neusklađenost zakona međusobno i sa međunarodnim standardima, nedostatak resursa, te potreba za kontinuiranom edukacijom i većim angažovanjem svih relevantnih aktera.

Posebno se ukazuje na nedovoljnu regulisanost unutar Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine i potrebu za balansiranjem slobode izražavanja sa suzbijanjem govora mržnje. Nedavni incidenti, u kojima političari svojim izjavama indirektno podstiču nasilje pod krinkom zaštite tradicionalnih vrijednosti, dodatno ilustruju ovu problematiku. Identifikovani su i brojni nedostaci u postojećem zakonodavnom okviru koji otežavaju efikasno procesuiranje slučajeva online nasilja i govora mržnje.

Zakonodavni okvir nije dovoljno ažuriran kako bi odgovarao savremenim izazovima digitalne komunikacije, a pravosudne institucije nemaju adekvatne resurse i kapacitete za efikasno procesuiranje ovih slučajeva. Najčešći oblici prijavljenog online nasilja i govora mržnje ne mogu se podvesti pod zakonodavni okvir krivičnog zakonodavstva. Uprkos naporima za edukaciju i saradnju sa nevladinim organizacijama, problemi kao što su nedostatak specijaliziranog osoblja i materijalnih resursa ostaju ključne prepreke. Dodatno, policija se suočava sa značajnim izazovima u istraživanju i procesuiranju slučajeva online nasilja i govora mržnje. Posebno se ističu teškoće u dokazivanju motiva ovih krivičnih djela i potreba za kontinuiranim obukama policijskih službenika.

Svi/e ispitanici/ce su pružili kritičku ocjenu postojećeg zakonodavnog okvira, prvenstveno ukazujući na neusklađenost krivičnih zakona između različitih entiteta u Bosni i Hercegovini. Također je naglašeno da zakonodavni okvir ne prepoznaje dovoljno specifičnosti online prostora kao javnog prostora, te da postojeći mehanizmi nisu dovoljno jaki da bi efikasno sankcionisali govor mržnje na internet portalima.

4.2.2 Visoka prevalenca govora mržnje i online nasilja prema LGBTIQ+ osobama

Prikupljeni podaci pokazuju da je većina ispitanika/ca koja se identificira kao LGBTIQ+ bila izložena online nasilju ili govoru mržnje. Od ovog broja su žene koje se deklariraju kao LGBTIQ+ više izložene online nasilju u odnosu na muškarce iz iste grupe, iako je razlika relativno mala (žene čine 50% pogođenih, dok muškarci čine 45,24%). Ovi podaci naglašavaju ozbiljnost problema online nasilja unutar LGBTIQ+ zajednice.

Pripadnici/e LGBTIQ+ zajednice najčešće su izloženi/e govoru mržnje i online nasilju na društvenim mrežama i online portalima, ali i putem poruka na aplikacijama za razmjenu privatnih poruka poput Vibera. Također, često su svjedoci homofobnih izjava na online portalima i društvenim mrežama koje, iako nisu direktno upućene njima, imaju značajan psihički utjecaj. Društveni događaji poput Parade ponosa vrlo često intenziviraju ovakve slučajeve, mada to ne umanjuje činjenicu da se govor mržnje i online nasilje dešavaju kontinuirano.

“Prisutno je sve vrijeme, bez obzira na povorku, ali se tada, kada se pojačava vidljivost LGBTIQ+ zajednice, pojačava i vidljivost mržnje.”

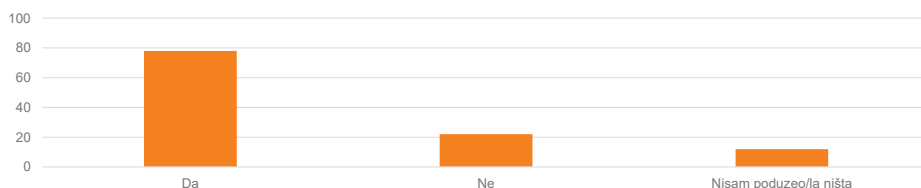
Podaci pokazuju da počinitelji/ce govora mržnje i online nasilja variraju, od anonimnih korisnika/ca društvenih mreža i online portala do poznatih osoba. Većina ispitanika/ca (88%) izjavila je da su bili svjedoci/kinje online nasilja ili govora mržnje prema LGBTIQ+ osobama. Ovaj visok postotak ukazuje na raširenost ovog problema i potrebu za hitnim intervencijama.

Također, podaci pokazuju da svjedočenje nasilju često dovodi do akcija podrške, ali postoji potreba za dodatnim mehanizmima prijavljivanja i zaštite kao i jasnim smjernicama na koji način prijaviti govor mržnje u online prostoru. Poznavanje LGBTIQ+ osoba povećava svijest i osjetljivost

prema problemu, dok demografska analiza pokazuje da su određene grupe, posebno žene i mlađe odrasle osobe, najviše pogođene. Ovi nalazi mogu poslužiti kao važan input za formuliranje institucionalnih i zakonskih izmjena, te pružanja bolje zaštite i pravde za žrtve online nasilja. Konkretno, 80,85% ispitanika/ca koji su svjedočili takvim incidentima odlučili su prijaviti incident ili pružiti podršku žrtvi. (slika 5a i Slika 5b)

Slika 5a. *Da li ste bili/e svjedok online nasilja ili govora mržnje prema LGBTIQ+ osobama?*

Slika 5a. *Ako jeste, da li ste nešto poduzeli/e povodom toga? (npr. prijavili/e incident, pružili/e podršku žrtvi)*

Najčešći oblici govora mržnje i online nasilja prema LGBTIQ+ osobama

Na osnovu analize odgovora ispitanika/ca, najčešći oblici online nasilja prema LGBTIQ+ osobama mogu se podijeliti u nekoliko glavnih kategorija:

- **Direktne uvrede i prijetnje:** Veći broj ispitanika/ca prijavio je da su bili meta direktnih uvreda i prijetnji putem društvenih mreža. Uvrede često uključuju homofobne i transfobne izraze, dok prijetnje mogu biti usmjerene na fizičku sigurnost osobe. Naprimjer, jedan ispitanik/ca je

naveo/la: „Dobijao sam prijeteće poruke zbog mog otvorenog identiteta. Bili su mi upućeni prijeteći komentari i uvrede zbog mojih objava koje podržavaju LGBTIQ+ zajednicu. Prijetnje smrću, lomljenje prozora i prijetnje hapšenjem. Ove prijetnje su bile kontinuirane, uključujući poruke da ću biti napadnut na ulici i da će mi biti nanesena fizička šteta.“

- Ismijavanje i ponižavanje: Ismijavanje i ponižavanje, često javno na društvenim mrežama, manifestira se kroz sarkastične komentare, memove i slike koje su dizajnirane da omalovažavaju i ponižavaju LGBTIQ+ osobe. Važno je napomenuti da ovakvi incidenti doprinose osjećaju nesigurnosti, nelagode, osjećaja bijesa, depresije među LGBTIQ+ osobama. Naprimjer, jedan ispitanik/ca je rekao/la: „Pratim sve vijesti na online portalima u vezi LGBTIQ+ i kada vidim komentare osjetim neki bijes iako uopšte nisam takva osoba, iako sam sebi kažem da me takvi komentari neće dotaći, ipak osjetim neku tugu.“
- Širenje laži i dezinformacija: Neki/e ispitanici/ce su prijavili/e širenje lažnih informacija i dezinformacija o njima ili LGBTIQ+ zajednici uopšte. Ovo može uključivati neistinite tvrdnje o životnom stilu, zdravlju i ponašanju LGBTIQ+ osoba. Jedan ispitanik/ca je opisao: „Šire laži o meni na društvenim mrežama, što utiče na moj ugled i privatni život. Na Tik Toku postoji zabrinjavajući broj videa koji tvrde da je homoseksualnost bolest.“
- Diskriminacija i odbacivanje: Diskriminacija i odbacivanje su također česti oblici nasilja. To se može manifestovati kroz isključivanje LGBTIQ+ osoba iz online zajednica, grupa ili aktivnosti. Jedan komentar je glasio: „Članovi u grupi za dopisivanje su me isključili nakon što sam se outovao.“
- Seksualno uznemiravanje: Seksualno uznemiravanje također je prijavljeno od strane nekih ispitanika. Ovo može uključivati nepristojne komentare, neželjene seksualne poruke ili zahtjeve za seksualne

usluge. Jedna ispitanica je podijelila: “Tako ih nisam tražila, stalno dobijam nepristojne poruke i zahtjeve na društvenim mrežama koji su vrlo uznemirujući. Konstantno sam dobijala poruke na društvenim mrežama koje me seksualiziraju kao ženu.”

Podaci o najčešće prijavljivanim oblicima online nasilja i govora mržnje prema LGBTIQ+ osobama od strane ispitanika ukazuju na raznovrsnost i ozbiljnost online nasilja prema LGBTIQ+ osobama:

- Vrijeđanje na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta: Ovo je najčešće prijavljivani oblik nasilja. Ispitanici/ce su isticali/e da su često bili/e meta uvreda koje su se odnosile na njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.
- Diskriminacija: Drugi najčešće prijavljivani oblik je diskriminacija. Ova kategorija obuhvata slučajeve gdje su ispitanici/ce bili/e nepravedno tretirani/e ili isključeni/e zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.
- Prijetnje: Ispitanici/ce su naveli/e da su primali/e prijetnje koje su ugrožavale njihovu sigurnost zbog njihove seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. „Dobijao sam anonimne prijetnje da će me otkriti roditeljima da sam gej.“
- Objavljivanje privatnih informacija bez dozvole: Ispitanici/ce su naveli/e da su njihove privatne informacije bile objavljene bez njihove dozvole, što je dodatno ugrozilo njihovu privatnost i sigurnost.
- Ucjenjivanje: Ispitanici/ce su bili/e prisiljeni/e na određene radnje pod prijetnjom otkrivanja privatnih informacija ili drugih posljedica. „Bio sam ucjenjivan od anonimnog profila da će otkriti mojoj porodici da sam gej. Odlučio sam na kraju da blokiram tu osobu.“

- Ostale vrste vrijeđanja: Ispitanici/ce također su prijavili/e druge oblike vrijeđanja, uključujući vrijeđanje na osnovu fizičkog izgleda i vrijeđanje na osnovu roda i percipirane seksualne orijentacije.

Najčešće prijavljivani oblici nasilja (vrijeđanje, diskriminacija i prijetnje) sugeriraju potrebu za efikasnijim mehanizmima zaštite i podrške za žrtve, kao i za jačanje zakonskih mjera protiv online nasilja. Ovi oblici nasilja ukazuju na raširenost i raznovrsnost načina na koje LGBTIQ+ osobe mogu biti napadnute online ili izložene govoru mržnje.

Istraživanje sugerira da je većina osoba koje su upućivale ucjene, psovke, uvrede i prijetnje ispitanicima/cama bila anonimna.

Reakcije na prijavljivanje incidenata

Incidenti online nasilja ili govora mržnje prema LGBTIQ+ osobama prema podacima iz online upitnika i intervjuja najčešće su prijavljivani:

- Administraciji društvenih mreža: Najčešće prijavljivanje incidenata vrši se administraciji društvenih mreža, prema online anketi u 51,49% slučajeva. Međutim, ovaj procenat može biti veći, budući da su neki ispitanici/ce doživjeli/e incidente više puta i svaki put ih iznova prijavili. Također, 80,85% ispitanika/ca je kroz online anketu te dodatno kroz intervjuje izjavilo da prijavljuju homofobne izjave, prijetnje i uvrede na društvenim mrežama, čak i kada nisu direktno upućene njima. Ovo ukazuje na to da se većina ispitanika/ca obraća platformama na kojima je nasilje i počinjeno u nadi da će administratori poduzeti odgovarajuće mjere.
- Policiji: Policija je drugi najčešći subjekt kojem ispitanici/ce prijavljuju nasilje, prema online anketi u 16,42% slučajeva. Također, intervjui pokazuju da su ispitanici/ce inicijalno odlučili/e prijaviti incidente policiji ili bi to učinili/e u slučaju ozbiljnijih incidenata, međutim u nekim

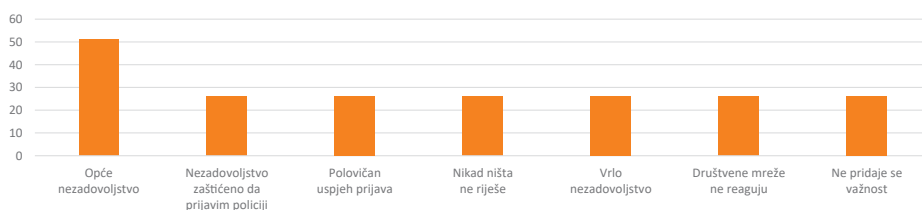
slučajevima na osnovu prijašnjih iskustava to nisu uradili/e budući da nemaju povjerenja u policiju da će poduzeti odgovarajuće mjere. Međutim, podaci sugerišu da dio ispitanika/ca smatra da je online nasilje dovoljno ozbiljno da zahtjeva intervenciju zakona.

- Nevladinoj organizaciji: Nevladine organizacije su također bile mjesto prijavljivanja za u 14,93 % slučajeva prema online anketi. Intervjui pokazuju veći stepen povjerenja u nevladine organizacije koje se bave zaštitom i promocijom prava LGBTIQ+ osoba. U većini slučajeva, prilikom odlučivanja o podnošenju prijave za online nasilje i govor mržnje, ispitanici/ce traže pravno savjetovanje od nevladinih organizacija. Te organizacije u većini slučajeva podnose prijave u ime ispitanika/ca ili u ime više njih. Ovo pokazuje da postoji povjerenje u organizacije koje se bave zaštitom prava LGBTIQ+ osoba i borbom protiv online nasilja.

Međutim, činjenica je da je određeni broj ispitanika/ca izjavio/la da nisu prijavili/e govor mržnje i online nasilje. Online anketa ukazuje na procenat od 7,46% ispitanika/ca, dok intervjui ukazuju na osjećaj nemoći i nedostatak povjerenja u sisteme prijavljivanja na društvenim mrežama ili policiji. Također, sagovornici/ce su u intervjuima često isticali/e da ignorišu govor mržnje i online nasilje jer „žele sačuvati svoj mir“ te da bi se tek u slučaju ozbiljnijih incidenata vjerovatno odlučili za prijavu.

Reakcije na prijavljivanje incidenata bile su uglavnom negativne i razočaravajuće za 65.23% ispitanika/ca. Ispitanici/ce su imali različita iskustva i nivo zadovoljstva u vezi sa prijavljivanjem online nasilja ili govora mržnje prema LGBTIQ+ osobama. Većina ispitanika/ca nije zadovoljna reakcijama na prijave online nasilja, posebno u vezi sa reakcijama društvenih mreža i osjećajem sigurnosti i zaštite kod prijavljivanja policiji. Reakcije administracije društvenih mreža bile su minimalne u vidu generičkih odgovora bez konkretnih akcija ili nepostojeće, odnosno administracija društvenih

mreža je rijetko uklanjala prijetnje.⁵⁴ (slika 6) Mnogi ispitanici/ce smatraju da institucije nisu dovoljno proaktivne ili efikasne u reagovanju na prijave gdje ističu da policija često nije reagovala na prijave ili su reakcije bile neadekvatne. Neki ispitanici/ce su imali pozitivna iskustva, posebno kada su se obratili/e nevladinim organizacijama gdje uglavnom dobivaju podršku, te pravno savjetovanje i pomoć.⁵⁵ Međutim i u tim slučajevima neki od komentara ukazuju na nedostatak odgovornosti i akcije institucija.

Slika 6. Prikaz reakcija na prijavljivanje incidenata

Ovi nalazi naglašavaju potrebu za poboljšanjem odgovora na prijave online nasilja, kako od strane društvenih mreža tako i zakonskih institucija, kao i za edukacijom ispitanika/ca o važnosti prijavljivanja i dostupnim mehanizmima za prijavu. Također je važno osigurati da administracije društvenih mreža, policija i nevladine organizacije efikasno reaguju na prijave kako bi se smanjilo online nasilje i pružila adekvatna podrška žrtvama.

4.2.3 Psihološke posljedice i strategije preživljavanja

Osjećaj nesigurnosti, uznemirenosti, frustracije, depresije i anksioznosti bio je čest među ispitanicima. Većina ispitanika/ca koristi psihoterapiju kao glavni način suočavanja sa nasiljem i prijetnjama te prepoznavanjem govora mržnje i online nasilja. Ispitanici/ce također pronalaze podršku

⁵⁴ Intervju sa predstavnikom/com LGBTIQ+ zajednice o iskustvima sa govorom mržnje i online nasiljem.

⁵⁵ Ibid.

među porodicom ili prijateljima, što im pomaže da se nose sa neugodnim situacijama. Međutim, neki ispitanici/ce su zbog kontinuiranih prijetnji i nasilja, odlučili/e napustiti zemlju u potrazi za sigurnijim okruženjem ili su se povlačili sa online platformi kako bi smanjili izloženost govoru mržnje i online nasilju. Svi učesnici/ce su istakli/e da su osjećali/e značajan psihički stres uzrokovan njihovim iskustvima te su istakli/e važnost edukacije javnosti i LGBTIQ+ zajednice, podrške zajednice i saveznika, kao i institucionalne podrške u borbi protiv online nasilja i govora mržnje.

„Jednom je bio objavljen članak o meni i mom poslu i komentari na taj članak su bili: *Vidi ovog pedera šta će on ovdje?! Koliko god sam nastojao da ga banalizujem, imao je psihički uticaj na mene. Jer svi čitaju taj članak... moje kolege i svi ostali.*“

4.2.4 Nedostatak javne svijesti

Edukacija i promocija prava LGBTIQ+ osoba su identifikovani kao ključni elementi u borbi protiv online nasilja i govora mržnje. Sagovornici/ce u ovom istraživanju naglašavaju da nedostatak znanja i svijesti o pravima LGBTIQ+ osoba među širim društvom i unutar institucija predstavlja veliku prepreku. Oni ističu da mnogi ljudi, uključujući i počinioce govora mržnje, često nemaju adekvatne informacije ili razumijevanje o LGBTIQ+ zajednici. Ovo neznanje može dovesti do straha, netolerancije, govora mržnje i, na kraju, nasilja. Istaknuto je da su neki ljudi vođeni frustracijom i manjkom kontrole nad svojim negativnim emocijama, te da često djeluju iz neznanja ili naslijeđenih trauma. Sagovornici/ce smatraju da je neophodno uložiti više napora u obrazovne programe koji će informisati javnost o LGBTIQ+ pravima, kao i o štetnim posljedicama govora mržnje.

Dalje, sagovornici/ce naglašavaju da su počinioци online nasilja i govora mržnje često motivisani neznanjem i netolerancijom prema LGBTIQ+ osobama. Oni ističu da do promjene društvenih stavova može doći samo kroz kontinuiranu edukaciju o govoru mržnje i njegovim posljedicama.

Prema njihovom mišljenju, potrebno je stalno raditi na podizanju svijesti i razumijevanja o značaju poštovanja ljudskih prava za sve, uključujući i LGBTIQ+ zajednicu. Edukativni programi, javne kampanje i radionice koje promiču razumijevanje i toleranciju, smatraju sagovornici, mogu igrati ključnu ulogu u smanjenju govora mržnje i online nasilja.

4.2.5 Nedovoljni mehanizmi zaštite od govora mržnje i online nasilja

Nedovoljni mehanizmi zaštite od govora mržnje i online nasilja predstavljaju jednu od najznačajnijih prepreka u borbi protiv govora mržnje i promociji jednakosti. U Bosni i Hercegovini, u proteklih nekoliko godina, LGBTIQ+ osobe suočavaju se sa visokom prevalencom govora mržnje i online nasilja.⁵⁶ Predrasude prema LGBTIQ+ osobama su duboko ukorijenjene te ukazuju na sistemski nedostatak razumijevanja i zaštite. To sve rezultira strahom i velikim nepovjerenjem u policijsku i sudsku zaštitu.

Istraživanje je pokazalo da je policijska zaštita za LGBTIQ+ osobe često neadekvatna. PolICIJA nerijetko obeshrabruje podnošenje prijava,⁵⁷ slučajevi se ne procesuiraju,⁵⁸ a realizacija prijava traje dugo i često ne rezultira zadovoljavajućim ishodom.⁵⁹ Podnosioci prijava, bilo da podnose lično ili da nevladina organizacija podnosi prijavu u ime oštećenog, često ne dobivaju povratne informacije o statusu svojih prijava, što rezultira strahom i velikim nepovjerenjem u policijsku i sudsku zaštitu. Također je istaknuta zabrinjavajuća činjenica da predstavnici pravosuđa ne posjeduju osnovna znanja u definisanju pravnih normi u kontekstu sankcionisanja govora mržnje, te često ti slučajevi budu zavedeni pod drugim pravnim

56 Vijeće Evrope, *Mapiranje odgovora na govor mržnje u Bosni i Hercegovini, Izvještaj o situacionoj analizi i mapiranju*, 2022.

57 Intervju sa K.I. iz nevladine organizacije za zaštitu i promociju LGBTIQ+ prava.

58 Intervju sa predstavnikom/com iz LGBTIQ+ zajednice o iskustvima sa govorom mržnje i online nasiljem i K.I. iz nevladine organizacije za zaštitu i promociju LGBTIQ+ prava.

59 Intervju sa K.I. iz nevladine organizacije za zaštitu i promociju LGBTIQ+ prava.

normama. Zvanična statistika o broju zaprimljenih prijava online nasilja i govora mržnje nad LGBTIQ+ osobama trenutno ne postoji.⁶⁰ Slučajevi procesuiranja govora mržnje u Bosni i Hercegovini su rijetki, posebno kada se radi o govoru mržnje na internetu. Sudske odluke su često nedosljedne, a ispitanici navode da postoji nerazumijevanje značenja govora mržnje, javnog prostora, online prostora i slobode izražavanja, čak i među praktičarima. Posebne poteškoće postoje u definisanju šta se smatra javnim prostorom budući da zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini pojam definiše na parcijalan i nekoherentan način na različitim nivoima vlasti ili uopšte ne definiše. Broj pokrenutih slučajeva je prilično mali u odnosu na prisutnost govora mržnje na internetu, što rezultira velikim brojem oslobađajućih presuda.⁶¹

Uspostavljanje prakse formiranja kontakt tačaka za LGBTIQ+ osobe u policijskim upravama nije dalo očekivane rezultate. Kontakt tačke postoje samo u tri policijske uprave, iako često ne funkcionišu kako je predviđeno, a zbog učestale fluktuacije zaposlenih u jednom trenutku nije bilo ni poznato ko su te osobe. S jedne strane, uspostavljanje specijaliziranih oficira za vezu koji bi se bavili LGBTIQ+ pitanjima smatra se nečim što bi moglo ohrabriti žrtve da prijavljuju incidente, dok, s druge strane, aktivisti/ce ne smatraju da je uspostavljanje specijaliziranih oficira za vezu koji bi se bavili LGBTIQ+ pitanjima u tri kantona bitno promijenilo stanje u kontekstu prijavljivanja govora mržnje i online nasilja.⁶²

60 Ibid.

61 Media Centar Sarajevo, *Regulacija štetnog sadržaja na internetu u Bosni i Hercegovini: Između slobode izražavanja i štete po demokratiju*, 2022. <https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2022-05/BOS%20Regulacija%20%C5%A1tetnog%20sadr%C5%BEaja%20na%20internetu%20-%20web%20pages.pdf>.

62 Intervju sa aktivisticom za prava LGBTIQ+ osoba.

ZAKLJUČAK

Pravni okvir i institucionalni mehanizmi u Bosni i Hercegovini pružaju osnovu za zaštitu slobode izražavanja, ali istovremeno otkrivaju značajne nedostatke u regulaciji i zaštiti od govora mržnje i online nasilja, posebno prema LGBTIQ+ osobama. Iako Ustav Bosne i Hercegovine i ustavi entiteta garantuju slobodu izražavanja i primjenu međunarodnih standarda ljudskih prava, nedostatak specifičnih zakona koji bi direktno adresirali online nasilje i govor mržnje, kao i adekvatna provedba postojećih predstavlja ozbiljnu prepreku. Fragmentacija pravnog okvira dodatno stvara pravne praznine koje otežavaju konzistentnu zaštitu LGBTIQ+ osoba, a planirano uklanjanje rodnog identiteta iz zakona Republike Srpske dodatno ugrožava prava ove zajednice.

Premda je Bosna i Hercegovina ratifikovala relevantne međunarodne ugovore, njihova primjena u praksi zaostaje zbog nedostatka adekvatnog zakonodavstva i nedovoljnih institucionalnih kapaciteta za praćenje i reagovanje na ove pojave. Nadležne institucije često nemaju dovoljno resursa ni obuke da bi efikasno reagovala na prijave i procesuirale slučajeve govora mržnje i online nasilja.

Pored toga, stavovi prema LGBTIQ+ zajednici često su negativni, što dodatno otežava borbu protiv govora mržnje i nasilja. Mnoge LGBTIQ+ osobe u Bosni i Hercegovini suočavaju se sa diskriminacijom i nasiljem u svakodnevnom životu, što se reflektuje i u online prostoru.

Online nasilje prema LGBTIQ+ osobama često se izražava kroz govor mržnje na internetu, uključujući uvrede, prijetnje i širenje lažnih informacija

koje dehumaniziraju ili diskriminiraju LGBTIQ+ osobe. Govor mržnje i narativi mržnje protiv LGBTIQ+ osoba na internetu su prisutni u korisničkim komentarima online medija i na društvenim mrežama. Internet pruža anonimnost i širok doseg, omogućavajući pojedincima da izraze svoje predrasude i mržnju prema LGBTIQ+ osobama bez straha od posljedica ili odgovornosti. Sve ovo može imati i ima negativan utjecaj na mentalno zdravlje LGBTIQ+ osoba, uzrokujući strah, nesigurnost, pa čak depresiju ili anksioznost.

Visoka prevalenca govora mržnje i online nasilja prema LGBTIQ+ osobama zahtijeva hitnu intervenciju i jačanje povjerenja u sisteme prijavljivanja online nasilja. Edukacija službenika u pravosudnim i policijskim institucijama, kao i šira društvena edukacija putem medija, javnih kampanja i obrazovnih programa, ključni su za smanjenje predrasuda i povećanje tolerancije. Državne institucije trebale bi aktivno podržavati ove inicijative kako bi se osigurala njihova održivost i dugoročan pozitivan utjecaj na društvo. Kontinuirana edukacija službenika u pravosudnim i policijskim institucijama je od suštinskog značaja da bi se osiguralo da oni posjeduju potrebne vještine i znanje za efikasno suočavanje sa slučajevima nasilja i diskriminacije. Pored toga, informisanje javnosti o pravima i problemima sa kojima se suočavaju LGBTIQ+ osobe može značajno doprinijeti promjeni društvenih stavova i u konačnici stvaranju inkluzivnijeg i sigurnijeg okruženja. Javni mediji i kampanje mogu igrati ključnu ulogu u razbijanju stereotipa i promovisanju poruka koje podržavaju različitost i jednakost. Državne institucije trebale bi aktivno podržavati ove inicijative kako bi se osigurala njihova održivost i dugoročan pozitivan utjecaj na društvo. Podrška može uključivati finansiranje edukativnih programa, organizaciju javnih kampanja i implementaciju obrazovnih sadržaja u školama.

Samo kroz koordinisan i sveobuhvatan pristup moguće je postići trajne promjene u percepciji i tretmanu LGBTIQ+ osoba, čime se osigurava njihova bolja zaštita i integracija u društvo. Govor mržnje je složen fenomen koji zahtijeva integrirani pristup uključujući zakonodavne mjere,

obrazovanje, podizanje svijesti i aktivno angažovanje društvenih mreža i online platformi. Samo ovakav holistički pristup može obezbijediti efikasnu zaštitu od ovog ozbiljnog društvenog problema. Jasni pravni i regulativni okviri nužni su za definisanje i suzbijanje govora mržnje, uz balansiranje slobode izražavanja i zaštite korisnika. Neprecizne i previše široko postavljene odredbe zakona mogu dovesti do zloupotreba, pa je imperativ da zakonske odredbe budu precizne i jasne.

Internet može biti pozitivna sila za promicanje tolerancije i zaštite ljudskih prava, ali zahtijeva holistički pristup i koordinisane napore nadležnih institucija, nevladinih organizacija i medija, kako bi se osiguralo sigurno i inkluzivno okruženje za sve građane.

PREPORUKE I MJERE ZA UNAPREĐENJE ZAŠTITE OD GOVORA MRŽNJE I ONLINE NASILJA PREMA LGBTIQ+ OSOBAMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sloboda izražavanja na internetu mora biti balansirana sa pravom na zaštitu od nasilja i diskriminacije. U cilju osiguranja sigurnog i inkluzivnog digitalnog okruženja, Bosna i Hercegovina mora poduzeti konkretne korake ka unapređenju zakonodavnog okvira i institucionalnih mehanizama za borbu protiv online nasilja i govora mržnje prema LGBTIQ+ zajednici. To podrazumijeva reviziju postojećih zakona, osiguranje adekvatnih resursa i obuka za nadležne institucije, sprovođenje edukativnih kampanja i pružanja podrške žrtvama. Kroz njihovu implementaciju, može se pozitivno utjecati na promjenu društvenih stavova i normi, te osigurati bolja zaštita i inkluzija LGBTIQ+ zajednice u Bosni i Hercegovini.

1. Unapređenje zakonodavnog okvira

Preporuka: Donijeti nove ili izmijeniti postojeće zakone i pravila kako bi se jasno definisali oblici online nasilja i govora mržnje te predvidjele adekvatne kazne za počinioce. Zakonodavni okvir treba obuhvatiti i zaštitu podataka, privatnost, te mjere za brzu reakciju i uklanjanje štetnog sadržaja sa digitalnih platformi.

Mjere:

Revizija krivičnih zakona na nivou Bosne i Hercegovine, entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine u skladu sa evropskim i međunarodnim standardima, pravnom stečevinom Evrope uniije i sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava (Ovo

podrazumijeva donošenje uniformnih, međusobno usklađenih zakona kako bi se uklonile pravne praznine i osigurala konzistentna zaštita):

- Definisane govora mržnje u skladu sa evropskim i međunarodnim standardima kako bi se omogućila jasna identifikacija i procesuiranje takvih djela.
- Alternativno, donijeti lex specialis o govoru mržnje koji bi definisao pojam govora mržnje uključujući i govor mržnje na internetu, te propisao obaveze online portala u vezi sa praćenjem i uklanjanjem govora mržnje.
- Usklađivanje sa Dodatnim protokolom o kibernetičkom kriminalu s ciljem prepoznavanja specifičnih oblika online nasilja.
- Kriminalizacija online nasilja i uznemiravanja, pružajući time sveobuhvatnu zaštitu žrtvama.
- Usklađivanje sa ECRI preporukama.

Usvojiti Zakon o elektronskim komunikacijama i Zakon o elektronskim medijima u skladu sa pravnom stečevinom Evropske unije kako bi se regulisali prava i obaveze elektronskih medija, uključujući mehanizme za kontrolu sadržaja.

Usvojiti zakon o transparentnosti vlasništva nad medijima, finansiranju medija i koncentraciji vlasništva nad medijima, uključujući online medije u skladu sa pravnom stečevinom Evrope unije. Ovo bi omogućilo veću odgovornost medija i spriječilo monopolizaciju.

Početi sa pripremama preuzimanja EU Akta o digitalnim uslugama (Digital Services Act) u zakonodavstvo Bosne i Hercegovine kako bi se osigurala sveobuhvatna zaštita korisnika digitalnih usluga, kako u pogledu nezakonite robe, sadržaja ili usluga tako i u pogledu njihovih osnovnih prava.

2. Jačanje kapaciteta institucija

Preporuka: Ojačati kapacitete policijskih i pravosudnih institucija za efikasno institucionalno praćenje i procesuiranje govora mržnje i online nasilja.

Mjere:

Kontinuirana edukacija i obuke:

- Organizovati kontinuiranu edukaciju sudija, tužilaca i policijskih službenika o međunarodnim standardima ljudskih prava i specifičnostima govora mržnje i online nasilja, uključujući nedozvoljene štetne sadržaje i član 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Ova edukacija treba obuhvatiti i tehnike prepoznavanja i procesuiranja online nasilja. Sudovi mogu direktnom primjenom Evropske konvencije osigurati odgovarajuću zaštitu onih koji su oštećeni govorom mržnje, čak i prije donošenja odgovarajućih propisa.

Uspostava kontakt tačaka:

- Uspostaviti kontakt tačke za LGBTIQ+ osobe u svim policijskim upravama i tužilaštvima na svim nivoima vlasti sa jasnim procedurama i stalnim osobljem koje je obučeno za rad sa LGBTIQ+ zajednicom. Usvojiti standardne operativne procedure za reagovanje na prijave govora mržnje i online nasilja. Umrežiti ove kontakt tačke kako bi se osigurala koordinacija i razmjena informacija.

Uspostava institucionalnog sistema prikupljanja podataka, praćenja i izvještavanja:

- Uspostaviti funkcionalan sistem za prikupljanje raščlanjenih podataka kako bi se obezbijedio koherentan i integrisan pregled predmeta, uključujući evidentiranje specifičnih motiva homo/transfobičnih zločina iz mržnje prijavljenih policiji i praćenje aktivnosti pravosuđa. Ovo bi omogućilo bolje praćenje trendova i identifikaciju potreba za dodatnim mjerama.

Preporuka: Jačanje kapaciteta regulatornih i samoregulatornih tijela nadležnih za reagovanje na govor mržnje u online prostoru. Ovo bi uključivalo osiguranje većih resursa i obuke za zaposlenike.

Mjere:

Ojačati funkcije **Regulatorne agencije za komunikacije** za nadzor i regulaciju online sadržaja (online medija), uključujući govor mržnje.

Ojačati kapacitete **Vijeća za štampu i online medije Bosne i Hercegovine** za intenziviranje aktivnosti iz svoje nadležnosti kao što su promovisanje Kodeksa za štampu radi unapređenja profesionalnih standarda na internetu, te provođenja monitoringa online medija i koordinacije sa online portalima radi efikasnog reagovanja na slučajeve govora mržnje.

Ojačati kapacitete **Institucije ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine** kako bi efikasno pratili i reagovali na slučajeve govora mržnje i online nasilja prema LGBTIQ+ osobama.

3. Edukacija i podizanje svijesti javnosti

Preporuka: Povećati javnu svijest o štetnim efektima govora mržnje i važnosti zaštite LGBTIQ+ prava kroz sveobuhvatne edukativne kampanje i programe koji će promovisati toleranciju, poštovanje različitosti i borbu protiv stereotipa.

Mjere:

Kampanje:

- Organizovati javne kampanje i obrazovne programe za podizanje svijesti o pravima LGBTIQ+ osoba i štetnim efektima govora mržnje. Ove kampanje trebaju uključivati medijske spotove, bilborde, društvene mreže i javne događaje.

Obrazovni programi:

- Integrisati teme o ljudskim pravima, toleranciji i različitosti u školski kurikulum. Ovo bi uključivalo razvoj nastavnih materijala i obuku nastavnog osoblja kako bi se osiguralo da se ove teme adekvatno obrađuju u školama.

Medijska podrška:

- Saradnja sa medijima na promociji pozitivnih narativa o LGBTIQ+ zajednici i borbi protiv stereotipa. Raditi na medijskim kampanjama koje promovišu pozitivne priče i primjere iz LGBTIQ+ zajednice. Saradnja sa influenserima i javnim ličnostima koji podržavaju LGBTIQ+ prava.

4. Saradnja sa digitalnim platformama

Preporuka: Uspostaviti saradnju sa društvenim mrežama i drugim digitalnim platformama kako bi se osigurala brza reakcija na prijave i uklanjanje štetnog sadržaja.

Mjera:

Potpisivanje **memoranduma o saradnji nadležnih organa sa digitalnim platformama**. Stvoriti direktne kanale komunikacije između nadležnih institucija i platformi za brže i efikasnije reagovanje. Promovisati korištenje alata za prijavu štetnog sadržaja.

5. Podrška žrtvama

Preporuka: Osigurati adekvatnu podršku i zaštitu za LGBTIQ+ žrtve govora mržnje i online nasilja.

Mjere:

Obezbijediti veće finansiranje i **ojačati kapacitete nevladinih organizacija** koje se bave zaštitom LGBTIQ+ prava u segmentu pružanja pravne pomoći i psihološke podrške. Ovo uključuje osiguranje kontinuirane podrške i razvoj mreža podrške za žrtve (npr. telefoni za psihološku pomoć i savjetovanje žrtava, besplatni pravni savjeti, podrška pri podnošenju prijave, itd.)

Redovna **saradnja nevladinih organizacija i nadležnih institucija sa međunarodnim organizacijama** kao što su Evropska unija, Vijeće Evrope, Ujedinjene nacije, s ciljem razmjene iskustava, dobre prakse i dobivanja podrške za projekte koji se tiču zaštite LGBTIQ+ prava.

6. Uspostava mehanizama i alata praćenja govora mržnje u online prostoru

Preporuka: Da nevladine organizacije uspostave mehanizme i alate praćenja govora mržnje u online prostoru.

Mjere:

Aktivno praćenje i nadgledanje društvenih mreža i platformi na kojima se često pojavljuje govor mržnje. To može uključivati npr. korištenje alata za praćenje hashtagova, označavanje ključnih riječi i praćenje objava koje imaju takav sadržaj.

Redovno izvještavanje o aktivnostima praćenja, te razmjena podataka sa nadležnim institucijama s ciljem suzbijanja govora mržnje prema LGBTIQ+ osobama kroz kreiranje adekvatnih politika, odluka i strateških intervencija.

Preporuka: Da se online mediji pridržavaju Kodeksa za štampane i online medije Bosne i Hercegovine, te da osiguraju praćenje i uklanjanje sadržaja koji u sebi ima govor mržnje.

Mjere:

Unaprijediti algoritme i alate za prepoznavanje i uklanjanje sadržaja koji širi mržnju na online portalima. Saradnja sa tehnološkim kompanijama kako bi se osigurali efikasni sistemi za filtriranje i prijavu štetnog sadržaja.

Zapošljavanje i obuka moderatora koji će biti obučeni za prepoznavanje govora mržnje, te će pregledavati sadržaj koji se označi kao potencijalno štetan.

Uspostava jasnih politika o tome šta se smatra govorom mržnje, te **definisanje procedura** za prijavljivanje i rješavanje slučajeva govora mržnje.

LITERATURA

- Akcioni plan iz Rabata, <https://www.ohchr.org/en/issues/freedomofexpression/articles19-20/pages/index.aspx>
- Digital Services Act. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act_hr
- Dinić, B, *Digitalno nasilje*, Novi Sad, RS: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2022.
- Direktiva 2010/13/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 10. marta 2010. o koordinaciji određenih odredbi utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama koje se odnose na pružanje audiovizualnih medijskih usluga (Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama), <http://data.europa.eu/eli/dir/2010/13/oj>
- Dodatni protokol uz Konvenciju o cyber kriminalu koji se odnosi na kriminalizaciju djela rasističke i ksenofobne prirode koja su počinjena putem kompjuterskih sistema, Vijeće Evrope, 2003. (ETS No.189). <https://rm.coe.int/168008160f>
- ECRI General Policy Recommendation No. 15 on Hate Speech, <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-hate-speech-bosnian-transl/1680a0bb2d>
- European Audio Visual Observatory, <https://merlin.obs.coe.int/article/8821>
- Evropski sud za ljudska prava, *Savva Terentyev protiv Rusije*, apl. br. 10692/09 od 28. 8. 2018.
- Evropski sud za ljudska prava, *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, apl. br. 41288/15 od 14.1. 2020.
- Evropski sud za ljudska prava, *Delfi AS protiv Estonije*, apl. br. 64569/09 od 10. 10. 2013.
- Columbia University, Global Freedom of Expression, Case Analysis, <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/delfi-as-v-estonia/>
- Generalni komentar broj 34, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Odbor za ljudska prava, 2011, <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>

IlGA Europe, <https://www.ilga-europe.org/case-law/beizaras-and-levickas-v-lithuania/>

Izveštaj ECRI-a o Bosni i Hercegovini (peti ciklus monitoringa), https://hudoc.ecri.coe.int/eng#_Toc473181854

Izveštaj Evropske komisije o Bosni i Hercegovini za 2023. godinu, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/e3045ec9-f2fc-45c8-a97f-58a2d-9b9945a_en?filename=SWD_2023_691%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20report.pdf

Komunikacija Komisije Evropskom Parlamentu i Vijeću: Uključivija Europa koja štiti: proširenje popisa područja kriminaliteta u EU-u na govor mržnje i zločine iz mržnje, COM/2021/777. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0777>

Kodeks za štampane i online medije u BiH, Vijeće za štampu i online medije u BiH, <https://vzs.ba/kodeks-za-stampane-i-online-medije-bih/>

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, <https://unmissions.org/sites/default/files/regulations/05bosniak/BRacialdiscrimination.pdf>

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, <http://www.mhrr.gov.ba/pdf/međunarodnipakt%20b.pdf>

Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial>

Media Centar Sarajevo, 2022. Regulacija štetnog sadržaja na internetu u Bosni i Hercegovini: Između slobode izražavanja i štete po demokratiju, <https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2022-05/BOS%20Regulacija%20%C5%A1tetnog%20sadr%C5%BEaja%20na%20internetu%20-%20web%20pages.pdf>

Okvirna Odluka Vijeća 2008/913/PUP od 28. novembra 2008. o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kaznenopravnim sredstvima, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM>

Odluka Ustavnog suda BiH, AP-4407/11 od 17. decembra 2014. godine

Preporuka br. R (97) 20 Komiteta ministara državama članicama o „govoru mržnje“ <https://search.coe.int/cm?i=0900001680767bfe>

Preporuka CM/Rec(2016)5 Odbora ministara državama članicama o slobodi interneta, <https://vzs.ba/preporuka-cm-rec-20165-odbora-ministara-drzavama-clanicama-o-slobodi-interneta/>

- Preporuka CM/Rec (2022)16(1) Komiteta ministara država članica u borbi protiv govora mržnje, <https://search.coe.int/cm?i=0900001680a67955>
- Rozi izvještaj 2024. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini, https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2024/06/rozi-izvjestaj-BOS-2024_6_12-1.pdf
- Sevima Sali Terzić, *Govor mržnje na internetu: međunarodni standardi i zaštita*, 2019. https://analiziraj.ba/govor-mrznje-na-internetu-medunarodni-standardi-i-zastita/#_ftn36
- Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, <https://skupstinabd.ba/images/dokumenti/ba/statut-brcko-distrikta.pdf>
- UN Genocide Prevention Action Plan on Hate Speech, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_EN.pdf
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, <https://www.un.org/en/about-us/universaldeclaration-of-human-rights>
- Vijeće Evrope, *Priručnik o zločinu iz mržnje*, 2022, <https://rm.coe.int/modul-12/1680ad7cba>
- Vijeće Evrope, *Mapiranje odgovora na govor mržnje u Bosni i Hercegovini, Izvještaj o situacionoj analizi i mapiranju*, 2022.

O AUTORICI I UREDNICI

Sanja Ramić je diplomirana pravica Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, magistrica međunarodnih i evropskih ljudskih prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Leidenu, Nizozemska, kao i magistrica nauka Evropskih studija (Evropskog prava) na Centru za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu – prof.dr. Zdravko Grebo. Posjeduje bogato višegodišnje profesionalno iskustvo u javnom, privatnom i nevladinom sektoru te evropskim i međunarodnim organizacijama. U svom profesionalnom i istraživačkom radu posebno se bavi temama koje se tiču usklađivanja prava sa EU i međunarodnim standardima, ljudskim pravima i slobodom, posebno pripadnika osjetljivih i ugroženih skupina i društvenih kategorija, uključujući i LGBTIQ+ osobe. Fokusira se na društveno-političke i pravne analize, te mogućnosti zakonodavne i institucionalne zaštite, promoviranje i unapređenje ljudskih prava.

U ovom segmentu, njen rad posebno obuhvata teme rodne ravnopravnosti i vladavine prava, kao i usklađivanje zakonodavstva s pravom EU i međunarodnim standardima. To uključuje i profesionalne angažmane za UN Women, UNDP, EU i Vijeće Evrope, gdje je radila na portfoliju pravnih analiza usklađenosti zakonodavstva s EU i međunarodnim standardima, praćenju procesa evropskih integracija i dinamike ispunjavanja obaveza u oblastima ljudskih prava i vladavine prava. Također, njen rad obuhvata i teme ljudskih prava u oblastima zaštite okoliša i sigurnosti.

Trenutno je angažovana kao pravna ekspertica na nekoliko projekata za EU, UN i Vijeće Evrope, gdje djeluje u okviru svoje ekspertize i

interesovanja. Kontinuirano radi kao trenerica i predavačica na temama usklađivanja zakonodavstva sa EU i međunarodnim standardima u kontekstu pristupanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji te rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije. Autorica je većeg broja publikacija o navedenim temama.

Azra Tabaković Kedić je diplomirana pravnica Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu i magistrica nauka Evropskih studija na Centru za interdisciplinarnu studiju Univerziteta u Sarajevu – prof. dr. Zdravko Grebo. Njen akademski put dodatno je obogatila obuka kao certificirane trenerice specijalizirane za usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa pravom EU. Posjeduje višegodišnje profesionalno iskustvo u javnom i privatnom sektoru te međunarodnim organizacijama. Posljednjih osam i po godina angažirana je kao pravna savjetnica unutar Pravnog odjela Specijalnog predstavnika Evropske unije u Bosni i Hercegovini. Njen rad usmjeren je na ključne zakonodavne i političke reforme koje su od suštinskog značaja za integraciju zemlje u Evropsku uniju. Tokom karijere, istakla se po svojoj ekspertizi u složenim pitanjima kao što su institucionalno funkcionisanje, osnovne slobode i ljudska prava, civilno društvo, kultura, mediji, digitalna transformacija, socijalna politika, zapošljavanje i reforma javne uprave. Njene odgovornosti uključuju detaljnu analizu domaćeg zakonodavstva u odnosu na pravo EU i relevantne standarde, kao i pružanje sveobuhvatnih pravnih savjeta i pripremu relevantnih dokumenata. Aktivno saraduje sa relevantnim međunarodnim organizacijama u Bosni i Hercegovini, uključujući agencije UN-a, Vijeće Evrope i OSCE, kao i grupe civilnog društva i domaće vlasti.

O SARAJEVSKOM OTVORENOM CENTRU

Sarajevski otvoreni centar (SOC) je organizacija civilnog društva koja radi na unapređenju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Pokrećemo i kreiramo systemske društvene promjene, s naglaskom na rodnu ravnopravnost i položaj LGBTI+ osoba.

Sarajevski otvoreni centar vjeruje u pravedno, demokratsko i inkluzivno društvo, zasnovano na jednakim pravima i mogućnostima za sve.

Ovdje ćemo istaći samo neka postignuća koja se odnose na ravnopravnost LGBTI osoba i žena. Pored psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, nastavljamo voditi jedini LGBTI medijski portal u državi – portal www.lgbti.ba. Tim SOC-a je organizirao treninge za policiju, tužilaštva i sudove, s fokusom na teme zločina iz mržnje, govora mržnje i primjene antidiskriminacionog prava, zatim za stručno medicinsko osoblje, te osobe koje rade u zdravstvenom sektoru, s fokusom na trans-specifičnu i trans-inkluzivnu prilagodbu spola, te za LGBTIQ zajednicu. Intenzivno radimo na stvaranju lokalne institucionalne mreže podrške LGBTIQ osobama u Kantonu Sarajevo, unapređenju regulacije biomedicinski potpomognute oplodnje u Federaciji Bosne i Hercegovine, pravima radnica u vezi s diskriminacijom na osnovu spola i porodijskog odsustva, uvođenju rodno senzitivnog jezika u parlamente i univerzitete, usvajanju i implementaciji kantonalnih gender akcionih planova, ali i podizanju svijesti o rodno zasnovanom nasilju u Bosni i Hercegovini.

Tokom proteklih godina, nekoliko naših zakonodavnih i policy inicijativa ušlo je u vladinu ili parlamentarnu proceduru. Naš zagovarački fokus

usmjeren je na pitanja politika za ravnopravnost žena i LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini, na pitanja reproduktivnih prava žena i muškaraca, roditeljstva u kontekstu usklađivanja privatnog i poslovnog segmenta života, slobode okupljanja LGBTI osoba i unapređivanja institucionalnog okvira za zaštitu od nasilja i diskriminacije, te namjeravamo nastaviti rad na pitanjima koja se tiču transrodnih osoba, interspolnih osoba, istospolnih zajednica, njihove društvene inkluzije, ali i položaja LGBTI osoba u obrazovanju, zdravlju, radu i zapošljavanju. Tokom proteklih godina provedene su i medijske kampanje koje su dosegle više od milion osoba u Bosni i Hercegovini, te je organizovan i LGBTI filmski festival *Merlinka* koji od 2021. godine postaje lokalni festival *Kvirhana*, u saradnji s Tuzlanskim otvorenim centrom.

Više o našem radu možete pronaći na www.soc.ba.

Ova publikacija izlazi u okviru edicije *Ljudska prava*, koju objavljuje Sarajevski otvoreni centar.